

פקידי הבארון רוטשילד (1882-1890) – האנשים שמאחורי מפעל ההתיישבות

רן אהרנסון

מבוא

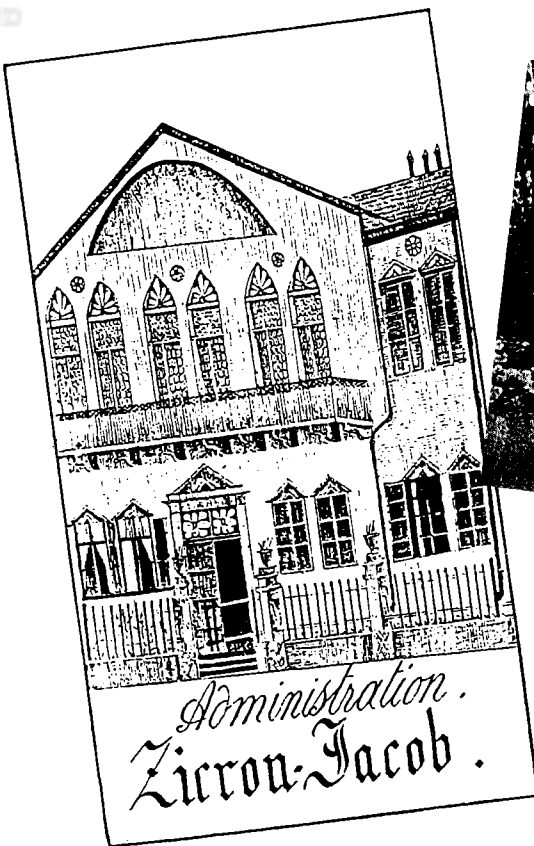
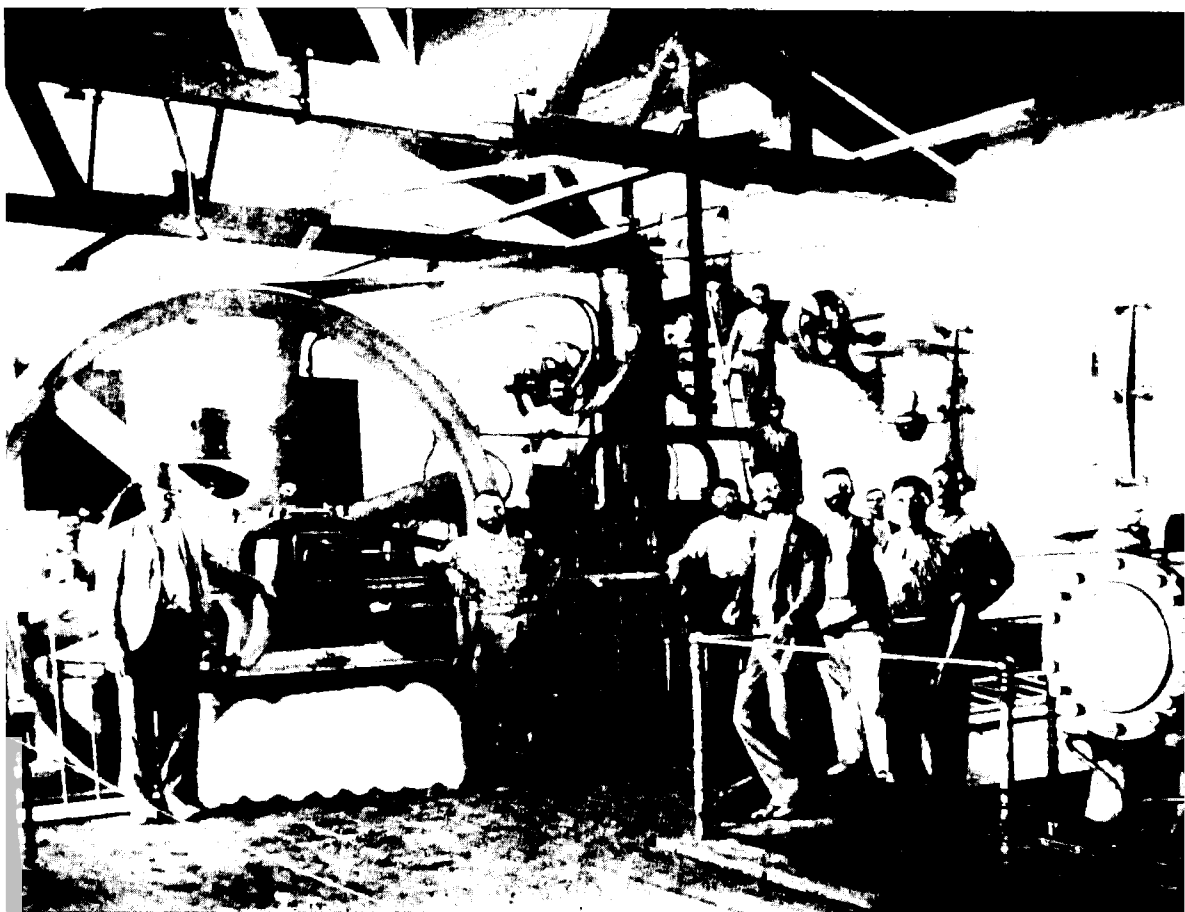
מקובל כיום במחקר לראות את הבארון אדמונד דה-רוטשילד כגורם החשוב ביותר, שפעל בהקמת מפעל ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל ובניהולו בראשית ימיו. בספרי שנתפרסם לאחרונה 'הבארון והמושבות', הועלתה בנוסף התזה, שמערכת הפקידות באמצעותה ביצע הנדיב הידוע את פעולותיו בארץ, תפקדה למעשה כגוף המיישב וניהלה בפועל את כל ההתיישבות בראשיתה, ולא רק את מושבות הבארון.¹ אף שכמרכז הספר הנזכר עמד פועלה היישובי של פקידות הבארון רוטשילד, 'האדמיניסטרציה', ניתן היה לעמוד בו רק במידה מצומצמת ומוגבלת על מגוון האישים השונים, שפעלו במסגרת מינהל רב-חשיבות זה.

'מעט מאוד פרטים ביוגרפים ידועים לנו על רוב הפקידים', הצהיר במאמר המוקדש לפקידות חוקר שהרבה לעסוק בבארון ובאנשיו.² מאז נכתבו הדברים, לפני כעשור, לא השתנה הרבה. למשל, בהערות שנלוו לפרסום מחדש של זכרונות אליהו שייך – מי שהיה הממונה הראשי מטעם הבארון רוטשילד על הפקידות בשנים 1883-1900 – צוינו פרטים מועטים מאוד על הפקידים;³ בחיבור האחרון, שנתפרסם על מפעלו של הבארון, הובא שוב מידע חלקי בלבד על פקידיו, והמסקנות לגביהם בלתי-מדויקות ולוקות בחסר.⁴ עדיין חסרות לנו ידיעות על החוליות החשובות במערכת הפקידות, שהוציאו אל הפועל את ההחלטות של רשויות התכנון והניהול העליון – הבארון רוטשילד ויועציו מיכל ארלנגר והרב צדוק כהן (קאהן) בפריס, הממונה על הפקידות שייך והמפקח עליה בארץ, שמואל הירש – שכן כמעט מאומה לא פורסם על דרגי הביצוע בשטח, על אנשי הבארון שפעלו במושבות עצמן.

מי היו בעצם פקידי הבארון ומה עשו? התפיסה הרווחת לגביהם עד כה הדגישה את עמדתם הבלתי-מוסרית ואת יחסם הקשה אל המתיישבים. מסופקני אם תפיסה זאת עושה צדק עם מה

1 ר' אהרנסון, הבארון והמושבות: ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל בראשיתה, 1882-1890, ירושלים 1990.
2 ד' גלעדי, 'הבארון רוטשילד ומשטר החסות של הפקידות', מ' אליאב (עורך), ספר העליה הראשונה, א, ירושלים תשמ"ב, עמ' 187, הערה 16.

3 א' שייך, זכרונות על המושבות היהודיות והמסעות בארץ-ישראל ובסוריה, 1883-1900, ירושלים תשמ"ד.
4 י' מרגלית ו' גולדשטיין, 'מפעלו של הבארון אדמונד דה-רוטשילד, 1882-1899', י' קולת (עורך), תולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל מאז העליה הראשונה: התקופה העות'מאנית, א, ירושלים 1990, עמ' 419-502. וראה למשל קביעות שנויות על שהיו 'מעט מאוד פקידים' עד שנת 1888 (שם, עמ' 475), או ש'כל פקידיו הבארון, פרט לדוד חיים, לא נשארו בארץ לאחר סיום תפקידם' (שם, עמ' 481) ועוד.

שמכונה לעתים 'רוח הפקידות', אולם בוודאי אין היא עושה צדק כלל עם הפקידים. לא רק שהיא ממעיטה מחשיבות פעולתם המעשית בשלבים הראשונים והקריטיים של ההתיישבות, אלא היא מתייחסת בעצם רק לפקידים הצרפתיים-הנוצרים, שעבדו במושבות כאמרכלים (אדמיניסטרטורים), ואלו היו מעטים בלבד. תפיסתי שלי את המושג 'פקידות הברון' שונה בתכלית. לדעתי, חל מושג זה על מערכת שלמה, שכללה אנשים רבים מאוד, אשר הועסקו על-ידי הברון רוטשילד במושבות בתפקידים מגוונים, והיוו בעצם את התשתית הניהולית-הארגונית והמקצועית גם יחד של היישוב היהודי החדש בארץ-ישראל בצעדיו הראשונים.

ברקע הכנת הרשימה להלן עומדת ההנחה, שעל-מנת להבין היטב את התופעה של פקידות הברון ואת חלקה בהתיישבות, חשוב שיהיה לנו מידע ביוגרפי פרטני על האנשים שנטלו חלק במערכת זו. כל ניסיון לעקוב אחר מעורבות הברון במושבות, כך למדנו, השתבש עד כה מחוסר תשתית ידע על הפקידים ומעשיהם. את המחסור במידע הבסיסי על פקידי הברון ופעולתם היישובית אנסה למלא כאן.

מטרת המאמר הנוכחי היא אפוא לתקן את התמונה הלקויה של פקידות הברון, כפי שהצטיירה במחקר, ולהעמיד את קהל החוקרים והקוראים על ההיקף המספרי, על המגוון התפקודי ועל טיבם ורמתם של האנשים שהועסקו במערכת זו בארץ-ישראל בתחילת ההתיישבות היהודית. מטרה זאת אני מקווה להשיג על-ידי שחזור רשימה מפורטת ככל האפשר של פקידי הברון, שפעלו במושבות הראשונות בתחומים שונים. אני מבקש להציג תמונה מדויקת לא רק של האנשים שפעלו במסגרת הפקידות, אלא גם של חלוקתם לפי תפקידים ודרגות ושל אופייה הכללי של מערכת הפקידות. מסיבות שונות, ובראשן קוצר יריעה, יובאו במאמר רק עיקרי הביורגריה היישובית של הפקידים שפעלו בעשור הראשון להתיישבות, בשנים 1882-1890. גם לאחר צמצום התקופה הנדונה תכלול הרשימה למעלה מ-140 אנשים. לכל אחד מאלה יוחד ערך נפרד ברשימה, אך הם רוכזו לקבוצות, על-פי תחומי פעילותם העיקריים. בכך יש גם הצהרה וגם רמז על מהותה של פקידות הברון. ההצהרה נובעת מההגדרה שבה השתמשנו כאן, לפיה פקיד הברון היה כל מי שהועסק בהתיישבות וקיבל משכורת חודשית מהברון רוטשילד. על-פי הגדרתנו זאת לא נכללו אפוא ברשימה מתנדבים, קבלנים או מילגאים, שפעלו במסגרת הפקידות,⁵ וכן עובדים בשכר יומי או שבועי — כלומר כל הפועלים (כולל הביל"ויים).⁶ הרמז נובע מהחלוקה התפקודית של הפקידים, באשר לדעתי יש לבחון את פעילותם בהקשר היישובי, דהיינו לפי תחומי עיסוקיהם. בהתאם לכך, יחולקו הפקידים להלן לשבע קבוצות, על-פי התפקיד העיקרי שמילא כל פקיד במושבות בשנות השמונים:

5 על מתנדבים ועל קבלנים ראה: ר' אהרנסון, 'המושבות העבריות כראשיתן ותרומת הברון רוטשילד להתפתחותן היישובית (1882-1890)', עבודה לקבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית בירושלים, 1985, עמ' 222-229. בסוף שנות השמונים היו מילגאים שהתמחו מטעם הברון ועל חשבונם בצרפת; כשסיימו את השתלמותם וחזרו ארצה, בראשית שנות התשעים, הועסקו במקצועם בפקידות. עם המילגאים הללו נמנו: מאיר דיונגוף (שהתמחה בשנות השמונים במימון רוטשילד בתעשיית הסבון והשמנים, ועתיד היה לנהל את בית-החרושת לזכוכית בטנטורה כפקיד הברון); חיים כהן-רייס (שלמד בעשור הנדון בארגונומיה, ועתיד היה לפקח על החקלאות במושבות רבות בשנות התשעים ולאחר מכן); מרים לאקסר (שהשתלמה בפריס בחינוך לגיל הרך ועתידה היתה לפתוח בראשון-לציון את גן הילדים העברי הראשון בארץ) ואחרים.

6 בנוסף למאות פועלי יום בפקידות, ידועים בשמותיהם לפחות 50 פועלים קבועים, שעבדו במושבות בשכר חודשי או שבועי בשנות השמונים. פרטים עליהם ראה: שם, עמ' 495-501. אחדים מהם שימשו לתקופות קצובות במשכורת חודשית גם שומרים או מורים בפקידות הברון, ולכן נכנסו לרשימות להלן.

בעמוד ממול
למעלה: עובדים
בסדרת יקב ראשון-
לציון (במרכז יעקב
פאפו, מס' 63
ברשימתנו), (1898).
מימין: קבוצת פקידי
הברון שהתכנסו
לרגל פרישתו של בן-
שימול ובניסתו של
שטארקמט לתפקיד
במקומו. עומדים
(מימין לשמאל):
יהודה בוסקילה, ד"ר
קאהן, נפתלי וייץ;
יושבים: יצחק
שטרקמט (מס' 12),
יעקב בן-שימול (מס'
7), ז'יל רוזנהק.
משמאל: בית הפקיד
המרכזי בזכרון-יעקב
(היום רח' הנדיב פינגו
רח' הרצל)

אמרכלים (כלומר עובדי מינהל), גננים (מדריכים חקלאיים), טכנאים ועובדי משק אחרים, מחנכים ומורים, עובדי רפואה, 'משמשים בקודש', שאר עובדי קהילה. לסיכום נביא הכללות אחדות העולות מהפרטים המרובים.

המידע אודות אנשי הפקידות לוקט במשך שנים אחדות מתוך מקורות מגוונים: ספרים, מאמרים ופרסומים שונים, עיתונות התקופה ועיתונות מאוחרת, מסמכים ותעודות ארכיוניות.⁷ המקורות הראשוניים השימושיים ביותר לענייננו מרוכזים בארכיון מקווה-ישראל ובארכיון פיק"א (שניהם בארכיון הציוני המרכזי בירושלים, מס' J41 ו-J15, בהתאמה), וכן בארכיון חברת כל ישראל חברים בפריס (בעיקר אוסף 38 ISRAEL, תיקים E120/a-g); כמעט כל החומר הארכיוני כתוב צרפתית. מחוסר יכולת לרשום לגבי כל פקיד ופקיד את המקורות השונים שמהם לוקט המידע עליו, יובאו הפניות רק במקרים שבהם נדפס חומר ביוגרפי מרוכז על האדם המסוים; ממילא יוצא, שכמעט תמיד תתייחסנה הפניות מרוכזות אלו למקורות משניים בלבד (מקורות החוזרים פעמים אחדות יובאו בקיצור, וראה להלן, מפתח הקיצורים הביבליוגרפיים). המעוניין יוכל למצוא במפתח לספרי הנזכר לעיל מידע נוסף על חלק מהפקידים ועל פעילותם היישובית, לעתים אף בצירוף הפניות למקורות ראשוניים.

הפרטים הביוגרפיים מובאים להלן בסדר כתיבה קבוע, בהדגשת השירות במושבות במהלך העשור הנבדק. בראש כל ביוגרפיה צוינה התקופה הכוללת שעבד הפקיד בשירות הבארון, וברצף הפרטים סומן כל תפקיד שמילא במסגרת פקידות הבארון בכוכב. מועדים לא-ברורים צוינו בסומן שאלה. במקרים רבים – בעיקר כשמועדי השירות בפקידות נרשמו לפי תאריכים שהוזכרו באקראי במקורות – סביר שתקופת השירות בפועל היתה ארוכה יותר מזו המצוינת ברשימה.

זאת ועוד, לרשימה הוכנסו רק פקידים שלגביהם נמצאה עדות על העסקתם כפקידי הבארון לפני קיץ 1890. ניתן להניח, כי נשמטו כמה וכמה פקידים, שידוע כי פעלו במושבות בשנות התשעים, ורק בעתיד יתברר כי החלו לעבוד כשכירי הבארון כבר בשנות השמונים. הנסיון מוכיח גם, כי עתידים עוד 'להתגלות' פקידים נוספים, שישלימו רשימה ראשונית זו. מכל מקום, בטוחני, כי היקף רשימת הפקידים להלן והתפיסה התפקודית שעמדה ביסודה, יוכלו לשמש גם בעתיד – עם תוספות אלו או אחרות – בסיס לכל התייחסות עניינית ולכל הערכה שקולה, הן לגבי פקידי הבארון רוטשילד והן לגבי משמעות פעולתם היישובית.

מפתח הקיצורים הביבליוגרפיים *

ר' אהרנסון, 'המושבות העבריות בראשיתן ותרומת הברון רוטשילד להתפתחותן היישובית (1882-1890)', עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה של האוניברסיטה העברית, ירושלים 1985.	אהרנסון
מ' אליאב (עורך), ספר העליה הראשונה, א-ב, ירושלים תשמ"ב.	אליאב
א' דרויאנוב (מלקט ועורך) וש' לסקוב (מהדירה ועורכת מחדש), כתבים לתולדות חיבת-ציון וישוב ארץ-ישראל, א-ו, תל-אביב 1990-1982.	דרויאנוב ולסקוב
י' הרוזן, חזון ההתנחלות בגליל, ירושלים 1971.	הרוזן
ח' חיסין, מסע בארץ המובטחת, תל-אביב 1982.	חיסין
א"מ חריזמן, נחשוני החולה, תולדות יסוד-המעלה ומיסדיה, ירושלים תשי"ח.	חריזמן
ד' יודילוביץ (עורך), ראשון-לציון התרמ"ב-התש"א (1882-1941), ראשון-לציון תש"א.	יודילוביץ
י' יערי-פולסקין ומ' חריזמן (עורכים), ספר היובל למלאת חמישים שנה ליסוד פתח-תקוה, תרל"ח-תרפ"ח, תל-אביב תרפ"ט.	יערי וחריזמן
ש' לסקוב, הביל"ויים, תל-אביב תשל"ט.	לסקוב
ד' ניימן (עורך), מזכרת-בתיא (היתה עקרון) תרמ"ג-תשכ"ז, תל-אביב 1968.	ניימן
מ' סמילנסקי, משפחת האדמה, א-ב, תל-אביב תש"ג-תש"ד.	סמילנסקי, משפחת האדמה
מ' סמילנסקי, נס-ציונה, שבעים שנות חייה, תל-אביב 1953.	סמילנסקי, נס-ציונה
א' סמסונוב, זכרון-יעקב: פרשת דברי ימיה תרמ"ב-תש"ב, תל-אביב תש"ג.	סמסונוב
נ' רוגל, 'עוד על ראשית הרפואה בגליל', קתדרה, 63 (ניסן תשנ"ב), עמ' 178-183.	רוגל
י' שביט ואחרים, לכסיקון האישים של ארץ-ישראל, 1948-1979, תל-אביב 1983.	שביט ועמיתיו
ד' שו"ב, זכרונות לבית דוד, ירושלים תשל"ג.	שו"ב
א' שייד, זכרונות על המושבות היהודיות בארץ-ישראל ובסוריה, 1883-1900, ירושלים תשמ"ד.	שייד
ד' תדהר (עורך), אנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובוגריו, א-יט, תל-אביב תש"ז-תשל"א.	תדהר

* לפריטים ביבליוגרפיים אשר הוזכרו יותר מפעם אחת ברשימת הפקידים דלהלן.

רשימת הפקידים*

א. אמרכלים

בקבוצה זאת נכללו כל פקירי המינהל: מחסנאים, מנהלי-חשבונות ופנקסנים, לבלרים ומנהלים לדרגותיהם. כאמרכלים (בצרפתית: Administrateurs) במושבות שימשו גם פקידים מס' 17, 33, 34, 40, 43, 44; סך-הכול ידועים 19 אמרכלים בפקידות הברון בשנות השמונים.

העות'מאניים. כפקיד הברון. בנוסף השתתף ברכישה הפרטית של אדמות בסג'רה ובכפר-סבא בשנת 1890. נציג הברון בכיירות, כממונה על ענייני קרקעות ויחסים עם השלטונות, בשנים 1897-1900. אחרי-כך עבר לפאריס ועסק במסחר ובחרושת.
ראה: סמילנסקי, משפחת האדמה, ב, עמ' 120-125; הרון, עמ' 413-416; יודילוביץ, עמ' 441-442; תדיר, ג, עמ' 1318; אליאב, ב, עמ' 405.

4. אושרי (Oschry) יצחק — בפקידות 1884-1888. נולד בליטא בשנת 1856. רכש השכלה כללית (לימודי שפות), והיה בוגר ישיבה. ליווה את 28 היתומים שנשלחו למקוה-ישראל בינואר 1882 ושימש שם מורה.

(*) ממלא מקום מנהל זכרון-יעקב ממאי 1884. מנהל המושבה ראש-פינה מיולי 1884 עד יוני 1885 (אפריל 1886 לפי גרסה אחרת). הועבר מתפקידו לאחר שהסיר תכסך עם האיכרים שמרדו בו ועם רופא המושבה. מורה לצרפתית בזכרון-יעקב מאז ועד סוף 1888. השתתף ב'מרד הארבעים' כמסית נגד האמרכל ורמסר (להלן, 8) בזכרון-יעקב, בשנת 1888, ואולץ להתפטר.
היה מורה לעברית ולצרפתית בווינה, ובסוף ימיו — בפריס.

ראה: שביש ועמיתיו, עמ' 35; מכתב מיום 20 בינואר 1884, ארכיון כ"ח, פריס, Israel 38 E120/b 443/5.

5. אטינגר אמיל יצחק — בפקידות 1885-1896. יליד אלזס. היה חייל בצבא צרפת, והתקבל לפקידות (לפי סיפור שהיה נפוץ ביישוב) בזכות קשריו המשפחתיים. (*) אמרכל בראשון-לציון ממאי עד יוני או אוגוסט 1885. סגן מנהל ראש-פינה מיוני או אוגוסט 1885 עד אוקטובר 1887 וכחלק ממישרתו היה גם מורה לצרפתית. אמרכל בפקידות האזורית בראשון-לציון מאוקטובר 1887 ועד 1896, להוציא כשלושה חודשים בקיץ 1888 שבהם היה עוזר למנהל זכרון-יעקב. במקביל לכך היה סגן מנהל בראשון-לציון באוקטובר-דצמבר 1887; מנהל עקרון, מדצמבר 1887 עד אוקטובר 1888 ומסוף 1891 עד 1893; מנהל קוסיטינה, ביולי-נובמבר 1888; פקיד בפתח-תקוה בין 1889(?) לבין 1891; עבד ביקב בראשון-לציון כמנהל חשבונות וכותב המכתבים משנת 1893.
בשנת 1896 פרש וחזר לפאריס.

ראה: יודילוביץ, עמ' 444-445.

6. בלון אלמונס — בפקידות 1887-1894. יליד שטרס-בורג (אלזס, צרפת). היה סוחר בקושטא ונציג צרפתי בקושטא, בסמירנה ובאלכסנדריה.

(*) מנהל ראשון-לציון מדצמבר 1887 עד ינואר 1894. ובתוך כך היה גם מנהל אזורי של מושבות יהודה — קוסיטינה, עקרון ופתח-תקוה. כנציג הברון באזור יהודה

1. אבולעפיה (אבוליה) מאיר — בפקידות 1887-1899(?). יליד דמשק.
(*) סגן מנהל בפתח-תקוה מנובמבר 1888 עד 1892. יום בינואר 1892 הקמת ועד ז' טובי העיר במושבה. מנהל יסודי-המעלה מתרנ"ו. מנהל מטולה מתרנ"ו עד תרנ"ט לפחות.
הואשם על-ידי אהרן אהרנסון (להלן, 15) בשחיתות.
ראה: אהרנסון, עמ' 108-109, 114.

2. אוסוביצקי בוריס דב — בפקידות 1888-1900. נולד בקייב 1864. בנו של הרב שמחה בונים (להלן 113) ואחיו של יהושע (להלן 3). קיבל חינוך יהודי וכללי. עלה לארץ במאי 1886.

(*) מנהל פנקסים בעקרון ובראשון-לציון מסוף 1888. פנקסן בזכרון-יעקב בשנים 1891-1892 וממונה על תפעול היקב בעונה הראשונה (ק"ץ תרנ"ב); שימש גם מורה לימרה ולנגינה במושבה. משנת 1892 עבד ביקב של ראשון-לציון. ערך סיורי השתלמות ביקבים בבורדו, באל-ג'יר ובתוניס. שימש מנהל היקב בראשון-לציון, במסגרת שירותו בפקידות הברון בשנים 1894-1900.

המשיך בתפקידו כמנהל היקב מטעם יק"א. יסד את התומורת בראשון-לציון בשנת 1896 וניצח עליה, עד שעזב את הארץ בשנת 1902 והתיישב בארצות-הברית.
ראה: תדיר, ד, עמ' 1963-1964; יודילוביץ, עמ' 482-483.

3. אוסוביצקי יהושע — בפקידות 1883-1900. נולד בקייב בשנת 1860, נפטר בפריס בשנת 1929. רכש השכלה מסורתית ומשכילית (כולל שפות). היה פליט בברודי אחרי פרעות 1881, וליווה קבוצה של 28 יתומים שנשלחו בינואר 1882 למקוה-ישראל; אחרי-כך שימש שם כמורה. (*) אמרכל בראשון-לציון מנובמבר 1883 עד מאי 1887. היה תחילה מנהל זמני ראשון של המושבה ולאחר ביקור אצל הברון בפריס (ינואר-מארס 1884) — סגן מנהל; מנהל קבוע במושבה מאוקטובר 1885 עד מאי 1887. בתוך כך היה גם מורה לצרפתית במושבה בשנת 1884 ו/או במקביל היה חבר הוועד הפועל של חובבי-ציון 1885. בשנים תרמ"ז-תרמ"ז, וממארס עד ספטמבר 1886 היה אף יושב-ראש הוועד. בפרוואר 1887 פרץ מרד נגדו בראשון-לציון, ובעקבות זאת הועבר מתפקידו שם. מנהל פתח-תקוה ממאי 1887 עד אוקטובר 1888. מנהל לא-תושב בעקרון ממארס 1884 עד אוקטובר 1888, וזאת כחלק מתפקידו בראשון-לציון ובפתח-תקוה. מנהל ראש-פינה ואחראי על מושבות הגליל מאוקטובר 1888 עד 1897.

התמחה ברכישת אדמות ובהשגת רשיונות מהשלטונות

* ראה מפתח קיצורים ביבליוגרפיים לעיל.

יהו שייך
הקדשה בחתימתו:
'מן חולף, הזכרון'
(נר' 1897)

יעקב בן-שימון

10. **ליאון (Lyon) מ' -** בפקידות בשנת 1885. פרטים אישיים אינם ידועים. מלבד ידיעות על קשרים רחוקים שהיו לו לעסקי רוטשילד.

(*) מנהל ראשון-לציון מאוגוסט עד ספטמבר 1885. בעל תוכניות רבות מעוף בתחום הבנייה והפיתוח (בין השאר שוק, גן-חיות ונמל). שנאו כמטרופות והיו כנראה אחד הגורמים לפיטוריו.

ראה: יודילוביץ, עמ' 442.

11. **רוטנברג ראובן -** בפקידות 1883-1899. יליד מו"נשטי (רומניה). עלה כרוק באוגוסט 1882 והיה ממייסדי ראש-פינה.

(*) פועל חקלאי ומשתלם בראש-פינה בשנים 1883-1888; מחסנאי הפקידות במושב בשנים 1888(?) - 1899.

התאכר בראש-פינה בעזרת הפקידות בשנת 1899.

ראה: הרוזן, עמ' 175.

12. **שטארקמט יצחק -** בפקידות משנת 1890. נולד באורסה בשנת 1858. היה אחיו של המהנדס אברהם אדולף, מראשי הפקידים בשנות התשעים.

(*) אמרכל ביקב בראשון-לציון משנת 1889/1890, ומהנדס היקב משנת 1893. סגן מנהל זכרון-יעקב מאפריל 1898 (ומנהל המושבה (ר'מושבות השומרון הכפופות לה) מאר-גוסט 1899. בתוך כך היה גם אחראי על יבוש הביצות בחדרה מטעם הברון.

המשיך בתפקידו כמנהל זכרון-יעקב ומושבות השומרון בפקידות יק"א משנת 1900.

ראה: תדהר, ד, עמ' 1915.

13. **שייד (Scheid) אליהו -** בפקידות 1883-1900. נולד בהגנאו (אלזס, צרפת) בשנת 1841, נפטר בפריס בשנת 1922. קיבל חינוך מסורתי וכללי. סוחר ורואה חשבון במקצועו. אוטודידקט, חוקר תולדות יהודי אלזס. היה חבר מועצת הגנאו בשנים 1875-1883. מזכיר ועד הצדקה בפריס מיוני 1883 עד 1891.

(*) הגיע לארץ בשליחות הברון באוקטובר 1883. מנהל ראשון של מושבות הצפון באוקטובר 1883 עד פברואר 1884. לאחר שחתם על החוזה חסות עם זמרין ב-25 באוקטובר 1883 ועם ראש-פינה ב-4 בנובמבר באותה שנה.

חזר לפריס, ושימש שם ממונה הראשי על פעולות הבא-רון בהתיישבות היהודית בארץ-ישראל ממארכ 1884 עד סוף שנת 1899. במסגרת תפקידו זה ניהל התכתבות שוטפת עם הפקידות במושבות; ביקר בארץ פעם או פעמיים בשנה; יצא לתורכיה מדי פעם לסדר אישורי בעלות ורשיונות בנייה. לקראת צאתו לגמלאות עם העברת המושבות מחסות הברון לאחירות יק"א ב-1 בינואר 1900. הגיש לברון את זכרונותיו על מעורבותו במפעל ההתיישבות בארץ-ישראל (שפורסמו בעברית בספר). היה פעיל בענייני צדקה בפריס, עד מותו.

ראה: ביוגרפיה (מאת ש' שוורצפוס), אצל שייד, עמ' 7-17; תדהר, א, עמ' 206-207; יודילוביץ, לפי מפתח השמות; אצ"מ, A.192/180/64. משלו: שייד.

פעל גם בגדרה. הטיל משמעת חזקה על הכפופים לו; סיים את דיכוי ספיחי מרד 1887 בראשון-לציון ודיכא את המרד בעקרון בשנת 1893.

התפטר בשנת 1894, ועזב לצרפת ומשם למכסיקו. ראה: אליאב, ב, עמ' 409; יודילוביץ, עמ' 443-444.

7. **בנשימול (בן-שמואל) יעקב -** בפקידות 1883-1899. נולד בטטואן (מרקו). בוגר הסמינר למורים בפריס. היה מורה לצרפתית ומנהל חשבונות במקוה-ישראל, ואחר כך סגן מנהל המוסד מיולי 1879.

(*) מנהל קבוע ראשון בראשון-לציון מדצמבר 1883 עד נובמבר 1884 (מונה לתפקיד לפי המלצת הירש ולאחר שיחה עם הברון). בתוך כך היה גם מנהל עקרון מאפריל עד אוקטובר 1884. לאחר שחלה בקדחת התפטר, הבריא במרוקו ואירופה על-חשבון הברון, ולאחר-מכן חזר בו מהתפטרותו. מילא תפקיד לא-ברור בזכרון-יעקב מדצמבר 1885 עד אפריל 1886. מנהל ראש-פינה מאפריל 1886 עד אוקטובר 1888 ועסק במקביל גם בענייני יסודי המעלה. מנהל זכרון-יעקב מאוקטובר 1888 עד אוגוסט 1899, ולצד תפקידו זה גם מנהל בת-שלמה ומאיר שפיה ונציג הברון בחדרה. שמר על יחסים טובים עם שייד ועם הברון, והיה נוח למתיישבים.

ראה: תדהר, ו, עמ' 2579; יודילוביץ, עמ' 438-439; שביט ועמיתיו, עמ' 96.

8. **וורמסר (Wormser) יהודה ליב-ליאון -** בפקידות 1884-1888. יליד וינצהיים (אלזס). היה מורה בצרפת.

(*) מנהל-תושב ראשון בזכרון-יעקב מינואר 1884 עד נובמבר 1888, ובתוך כך היה גם מנהל לא-תושב בראש-פינה מינואר עד אוגוסט 1884. חבר ועד חובבי-ציון בחיפה ומשיגוח מטעמם על יסודי-המעלה בשנים 1885-1886. יום את הקמת הוועד הפנימי 'בני איש אחד' בזכרון-יעקב בדצמבר 1885. היה ביחסים טובים עם המתישבים, עד שהסתכסך עם דיגור (להלן, 33), אושרי (לעיל, 4), הורן (להלן, 74) וד"ר גולדברג (להלן, 98) ועם האיכרים שמרדו נגדו באביב 1888.

התפטר באוקטובר 1888, וחזר לצרפת. היה שם מנהל בית-ספר עד 1891. הוא אק קרוב משפחה בשם וורמסר שימש כאמרכל לענייני המושבות בפריס בשנים 1894-1897 לפחות.

ראה: אהרנסון, עמ' 105, 268-270.

9. **חיים דוד -** בפקידות משנת 1887. נולד בטטואן (מרקו) בשנת 1864. התחנך בפריס (בסמינר כ"ח?). הגיע ארצה במארכ 1882 כמורה במקוה-ישראל; היה אחראי על הגפן משנת 1885 וסגן המנהל וממלא מקומו של הירש בהעדרו בשנת 1886.

(*) מנהל תושב ראשון של פתח-תקוה ממארכ עד מאי 1887; מנהל ראשון-לציון ממאי עד דצמבר 1887.

חזר לעבודתו במקוה-ישראל תחילה ומפברואר 1892 היה מפקח על בתי-הספר בארגנטינה של יק"א. מדצמבר 1897 שוב בארץ. כפקיד הראשון של יק"א, ולאחר פרישתו כיום וסוחר עצמאי.

ראה: יודילוביץ, עמ' 442-443.

יצחק שטארקמט, 05

ב. גננים

עם קבוצה זאת נמנו עוזרי גננים, משגיחים וגננים (מדריכים חקלאיים, בצרפתית: *Jardiniers*) למיניהם. בסך-הכל נמצאו פרטים על 38 מדריכים חקלאיים במושבות בשנות השמונים, מטעם הבארון.

רן אהרנסון, 1910

14. **אברמוביץ מרדכי** – בפקידות 1885-1895. נולד ביאסי (רומניה) בשנת 1872, נפטר בראשון-לציון בשנת 1950. קיבל חינוך מסורתי. הועלה על-ידי הוריו לירושלים בשנת 1883, ועבר עם משפחתו לראשון-לציון בשנת 1884.
 (*) עזר גנן ומשתלם בחקלאות בראשון-לציון בשנים 1885-1887; עזר גנן וגנן במושבה בשנים 1887-1895. התאכר בראשון-לציון בשנת 1895, והיה מראשי עסקני הציבור במושבה.
 ראה: 'יודלוביץ, עמ' 430; תדהר, ב, עמ' 666; שביט ועמיתיו, עמ' 23.

15. **אהרנסון אהרן** – בפקידות 1889-1897. נולד ברומניה בשנת 1876 ונהרג בתעלת לה-מנש בשנת 1919. הועלה לארץ כילד בדצמבר 1882 על-ידי הוריו, שהיו ממייסדי זכרון-יעקב. קיבל השכלה יסודית במושבה.
 (*) עזר גנן (משגיח על הנטיעות) בזכרון-יעקב מספטמבר 1889. בצוות של פוריי (להלן 45), ומשנת 1892 היה משגיח ראשי שם. נשלח מטעם הבארון ללמוד בבית-הספר החקלאי בגריניון שבצרפת, ושהה שם מספטמבר 1893 עד אוגוסט 1896. גנן במטולה מאוגוסט 1896 עד יולי 1897, הסתבסך עם אבולעפיה (אמרכל מטולה) ועם אוסור ביצקי (המנהל האזורי מראש-פינה). לאחר שהאשימם בשחיתות, והתפטר.
 הקים וניהל עם אחרים משנת 1900 חברות אגריטכניות; היה שותף ומנהל במפעלים התיישבותיים בחדרה ובגן-שמואל, בתקופת העלייה השנייה המשיך להיות פעיל בפיתוח חקלאי-התיישבותי בארץ-ישראל כחוקר (התפרסם בגילוי 'אם החיטה'), מנהל תחנת הנסיונות בעת-לית ומדריך. נציג חברת עזרה בטיפול בבני-יהודה משנת 1903. מראשי 'היישוב החדש'; היה מנהיג ארגון הריגול נילי, וחבר המשלחת הציונית לוועידת השלום בפריס. ראה: א' לבנה, אהרן אהרנסון, האיש וזמנו, ירושלים תשכ"ט, עמ' 9-20; תדהר, ה, עמ' 2073; ש' כץ, 'אהרן אהרנסון', קתדרה, 3 (1977), עמ' 3-29.

16. **איכילוב יעקב** – בפקידות 1889(?) - 1898(?). נולד באלכסנדרובסק (רוסיה) בשנת 1873, נפטר בפתח-תקווה בשנת 1943. קיבל חינוך דתי וכללי (לימודי שפות). עלה עם הוריו לפתח-תקווה בשנת 1884.
 (*) שימש גנן עזר בפתח-תקווה בשנים 1889(?) - 1898 לפחות. התמסר בעיקר לגידולי קפה ותה; ערך נסיונות שונים בעצי הדר ובגפנים, בקני-סוף, בבגנות ובירקות; ייבא גידולים חדשים, כגון: אבטיח אמריקני וזן חדש של שסק מאלג'יר.
 ראה: תדהר, ב, עמ' 732.

17. **אלחנן נסים בכור** – בפקידות 1886-1897. נולד ברודוס בשנת 1857, נפטר בראש-פינה בשנת 1913. הועלה כילד לירושלים בשנת 1869. היה מראשוני התלמידים במקוה-ישראל בשנים 1870-1872. השתלם בצרפת בשנים 1873-1875, כולל התמחות בפרחים. גנן של הבארון אוסטינוב ביפו בשנים 1876-1886.

חק אנשטיין, 1910

18. **אפלבוים ד' מאיר** – בפקידות 1888-1900. נולד בפוקשאני (רומניה) בשנת 1870, נפטר בתל-אביב בשנת 1948. עלה עם משפחת אביו, יצחק-אהרן, בעל משק חקלאי ברומניה וממייסדי זכרון-יעקב, בדצמבר 1882.
 (*) עוזר-גנן (משגיח) בזכרון-יעקב בשנים 1888-1889. למד, על-חשבון הבארון בוורסאי בשנים 1889-1891, והשתלם במדרשה לגננות ברואיבה (אלג'יריה) בתורת הכורמות והיין בשנת 1892/1893. עזר גנן לקולאן (להלן 48) בראשון-לציון בשנת 1893. גנן בפתח-תקווה בשנים 1894-1900. גנן יק"א בעקרון בשנים תרס"א-תרס"ג, ובחורן בשנים תרס"ד-תרס"ה. תחומי עיסוקו החקלאיים: הדריים (אתרוגים ותפוחים – היה בעד גידול זן השמוטו), נטיעות תות וגיננים בהיקף גדול, השבחת מטעי זיתים וגפנים, ניסויים בתה, בשקדים ובאפרסקים.
 התאכר בפתח-תקווה, היה יזם פרטי בחקלאות (פרסם בחריה, חוות לימוד בלבנון, ממנהלי חברת פרס ביפו) ובתעשייה.
 ראה: תדהר, א, עמ' 464; ג, עמ' 1535.

19. **אפשטיין יצחק (בן-נחום)** – בפקידות 1885-1902. נולד בפניסק בשנת 1862, נפטר בירושלים בשנת 1943. אחיו של זלמן א' ('שלמה האלקושי'). למד בחדר ובבית-מדרש וכן בבית-ספר ריאלי ברוסיה. היה מקורב לחובבי ציון באמצעות קשריו עם ליליינבלום, ובסיועו נבחר להיות בין 6 המשתלמים שעלו ארצה על-חשבון הבארון באוגוסט 1885.
 (*) משתלם בחקלאות ופועל בזכרון-יעקב מספטמבר 1885 עד אוגוסט 1886. משתלם ועוזר גנן בראש-פינה מאוגוסט 1886 עד 1891. בראש-פינה עסק גם במדידות (השליש השני של אלמות גיענה, בשנת 1889. ואדמת משמר-הירדן, בשנת 1890) ובהדרכת משתלמים מבני האיכרים. היה מורה ומנהל בית-הספר בצפת, בשנים 1891-1896, במטולה, בשנים 1896-1899, ובראש-פינה, בשנים 1899-1902.

17. **אלחנן נסים בכור** – בפקידות 1886-1897. נולד ברודוס בשנת 1857, נפטר בראש-פינה בשנת 1913. הועלה כילד לירושלים בשנת 1869. היה מראשוני התלמידים במקוה-ישראל בשנים 1870-1872. השתלם בצרפת בשנים 1873-1875, כולל התמחות בפרחים. גנן של הבארון אוסטינוב ביפו בשנים 1876-1886.

בשנים 1892-1900. ייצר שימורי פירות ומרמלדות בסוף שנות התשעים.

מנהל מושבות הדרום מטעם יק"א ביפו החל משנת 1901. מפעילי היישוב במלחמת העולם הראשונה. ראה: תדהר, ג, עמ' 1579.

25. **בריל דניאל (דן)** – בפקידות 1888-1900. נולד בבקאו (רומניה) בשנת 1860, נפטר בפריס בשנת 1930. אחיו הבכור של אברהם (לעיל 24). קיבל חינוך מסורתי וכללי-משכילי. עלה אצ"מ עם הור"ו, ממיסדי זכרון-יעקב, בשנת 1882.

(*) השתלם בחקלאות במסגרת הפקידות בזכרון-יעקב מסוף 1885; עוזר גגן (משגיח) במושבה בשנים 1887(?)–1888. נשלח ללמוד חקלאות בצרפת, בוורסאי ובמונפלייה, למד גידול תולעי-משי בפאדובה שבאיטליה, כל זאת בשנים 1888-1891(?). גגן בראש-פינה וביסוד-המעלה בשנים 1893(?)–1894 או 1895; גגן בזכרון-יעקב בשנת 1895. גגן ראשי בראשון-לציון מסוף 1896 עד 1898. גגן ואמרכל במטולה בשנים 1898-1900. התאכר בנס-ציונה בשנת 1897, ושימש שם פקיד וגגן מטעם יק"א. בראשית המאה עבר לפריס ועסק שם במסחר. ראה: תדהר, א, עמ' 458-457; שביט ועמיתיו, עמ' 107; בוטנאי, י, 27 (1930). עמ' 31-34.

26. **גולד משה-הירש** – בפקידות 1889-1895 לפחות. נולד ביאסי (רומניה) בשנת 1866, נפטר בעקרון בשנת 1942. עלה ארצה בשנת 1885 עם אביו, יעקב, שהתנחל בעקרון. היה מחניכי בית-הספר החקלאי בזכרון-יעקב מסוף שנת 1887.

(*) עוזר גגן (משגיח) בזכרון-יעקב מיוני 1889 עד 1894/1895. הגגן הראשון מטעם הבארן בעין-זיתים, בשנים 1894-1895; גגן בעקרון, אחראי על הפרדס שם, משנת 1895.

התיישב בעקרון, בה היה פעיל ציבור במסגרת ועד בית-הספר וועד המושבה. ראה: תדהר, ג, עמ' 1172.

27. **גולדנברג ישראל** – בפקידות משנת 1889. עלה ממינסקי (רומניה) באוגוסט 1882, כאחד ממיסדי ראש-פינה. היה ראש הוועד בתחילת 1884. אביו של שמעון (להלן 28).

(*) עוזר גגן בראש-פינה ומשגיח על הכשרת קרקע לכר-מים שם, בשנת 1889. ראה: הרזון, על-פי המפתח.

28. **גולדנברג שמעון** – בפקידות 1887(?)–. בנו של ישראל (לעיל 27). איכר ממינסקי בראש-פינה (עמ' 28). ראה: תדהר, ג, עמ' 1172.

שכיר יק"א (?) כעובד במדידות בגליל. התאכר בראש-פינה בשנת 1919.

29. **גראייבסקי יוסף** – בפקידות 1890-1897 לפחות. יליד ירושלים. סיים לימודי חקלאות במקוה-ישראל בסוף 1889.

(*) עוזר גגן בראשון-לציון מינואר 1890. עוזר גגן בזכרון-יעקב ובמסגרת תפקידו זה נטע אקליפטוסים בחדרה, בשנת 1897.

תל-אביב תש"ג; ספינק, 'תולדות י' אפשטיין', מחקרים בפטיכולוגיה של הלשון והחינוך העברי, ה, ירושלים תש"ז, עמ' 434-435; תדהר, ב, עמ' 822.

20. **אריזון משה** – בפקידות 1889-1891 לפחות. נולד בקאלראש (רומניה) בשנת 1873, נפטר בשנת 1943. עלה ארצה עם הוריו, ממיסדי זכרון-יעקב, בדצמבר 1882. (*) עוזר גגן (משגיח) בזכרון-יעקב משנת 1889 עד 1891 לפחות.

היה מראשי השומרים במושבה. ראה: תדהר, יב, עמ' 4099.

21. **ארמן (Ermen's) ז'ראר** – בפקידות 1888-1897. צרפתי נוצרי, בוגר בית-הספר לגננות בוורסאי. עבד בצרפת, בעיריית פריס, עסק בהעקת צמחים ובאקלומם בסגל, עבד בהקמת גנים בוטניים בקהיר, והיה יועץ בענייני כרמים בקשמיר.

(*) הועסק בשירות הבארן כגגן יועץ בפריס מסוף שנת 1887 וכמפקח כללי על החקלאות בארץ-ישראל מאפריל 1888 עד 1897. ישב בפריס והגיע מדי שנה ארצה. בביקורו הראשון, במאי-אוגוסט 1888, בדק את כראיות ייצור היין בארץ, ויעץ לגדל כאן זני גפן צרפתיים פשוטים. אחר-כך הנחה המעבר ההמוני לגידול גפן משובח בזכרון-יעקב ובראשון-לציון בעונת 1890. ערך ניסויים בהשבת הגפן, בוריעת כותנה, בהשקיה ובנטיעת עצי קפה, הקים את תעשיית הבשמים ביסוד-המעלה ועוד.

ראה: אהרנסון, עמ' 121, 226-228; המליץ, 28 (1888), גל' 114, 126, 169.

22. **בוקשטר צבי-הירש** – בפקידות 1887-1897. בן לדוד, ממיסדי ראש-פינה, ולמיילדת.

(*) השתלם בחקלאות אצל דהה (להלן 32) בראש-פינה בשנים תרמ"ז-תרמ"ט(?); עוזר גגן בראש-פינה ובעין-זיתים, עד שנת תרנ"ז.

בעקבות חשיפת שערורייה בפקידות (חשד למעילה ופר-שיית אהבים) עזב לסמירנה (איזמיר) שבתורכיה. שם ניהל אחות כרמים גדולה. ראה: אהרנסון, עמ' 124.

23. **ברונשטיין יהודה** – בפקידות 1888-1899(?). נולד ביאסי (רומניה). אחיו של הסופר מבש"ן. חניך בבית-הספר החקלאי בזכרון-יעקב מראשית תרמ"ח עד סוף תרמ"ט.

(*) עוזר גגן בזכרון-יעקב מאוגוסט(?) 1888 עד 1891; גגן במושבה ואחראי על משתלות משנת 1891 ועד 1899 לערך.

ראה: מכתבו לאחיו מנחם ב' (מבש"ן), כתבייד בעברית, אצ"מ, A117.

24. **בריל אברהם** – בפקידות 1884 (או 1886)-1900. נולד בבקאו (רומניה) בשנת 1866. נפטר בתל-אביב בשנת 1925. אחיו של דן (להלן 25). עלה ארצה עם הוריו, ממיסדי זכרון-יעקב, בשנת 1882.

(*) לפי כמה מקורות מילא תפקידים זמניים בפקידות החל בשנת 1884: ממלא מקום אמרכל זכרון-יעקב בקיץ 1884, מורה לצרפתית במושבה בשנת 1886. נשלח ללמוד חקל-אות בצרפת, בוורסאי ובמונפלייה, בשנים 1888-1890. עוזר גגן בפתח-תקוה בשנים 1890-1892; גגן בעקרון

35. הורביץ שמואל (אבלי) – בפקידות 1887-1899. נולד בטושה (רוסיה) בשנת 1864. נפטר בראש-פינה בשנת 1923. קיבל חינוך מסורתי. היה פעיל בארגוני נוער יהודי, ועלה לארץ בסוף 1885.

(*) חניך בבית-הספר החקלאי ופועל בזכרון-יעקב מספי-טמבר 1887 עד 1889. הועבר לגליל בעקבות תמיכתו במרידת האיכרים בשנת 1888. עזר גגן בראש-פינה משנת 1889; גגן ואחראי על הנטיעות במקום משנת 1891/1892; מפקח חקלאי בעין-זיתים משנת 1897. התאכר בעזרת הפקידות בראש-פינה בשנת 1899, והיה פעיל ציבור שם.

ראה: תדהר, ו, עמ' 2594-2595; הרון, עמ' 154-156.

36. וורהפטיג-אמיתי משה – בפקידות 1886-1898. נולד בכריסק בשנת 1860, נפטר בירושלים בשנת 1932. עלה באלול תרמ"ה עם 6 המשתלמים.

(*) משתלם בחקלאות ופועל בזכרון-יעקב מספטמבר 1885 עד יולי 1886, ובראש-פינה מאוגוסט 1886 עד ספטמבר 1887. עזר גגן ביסוד-המעלה מספטמבר 1887 עד קיץ 1888; גגן במושבה והממונה על המטעים מקיץ 1888 עד 1898.

התאכר ביסוד-המעלה.

ראה: חרוזמן, עמ' 212-219.

37. וידנפלד מרדכי – בפקידות 1887(?) - 1900(?). הועלה ממוינשטי (רומניה), בנו של יוסף, ממיסדי ראש-פינה, באוגוסט 1882.

(*) עזר גגן (משגיח) בראש-פינה משנת 1887/1886 עד 1889; גגן ואחראי על נטיעת הכרמים במושבה מסוף 1889 (עד 1894?). גגן ביסוד-המעלה בשנים 1894(?) - 1900(?). התאכר בעזרת הפקידות בראש-פינה (בשנת 1900?).

ראה: הרון, עמ' 157.

38. זימנבורה יוסף – בפקידות 1887-1889. יליד צ'ינט-טוכוב (פולין), 1870. עלה כנער עם משפחתו לזכרון-יעקב בשנת 1887(?).

(*) חניך בית-הספר החקלאי ופועל בזכרון-יעקב מסוף שנת 1887; גגן עזר (משגיח) במושבה בחודשים אוגוסט-אוקטובר 1889.

נמנה עם 10 חלוצי שפיה, בה התאכר על-ידי הפקידות בשנת 1890, ושימש מוכתר בשנות התשעים. עם הפיכת המושבה לכפר נוער בתחילת תקופת המנדט, עבר לזכרון-יעקב.

ראה: תדהר, א, עמ' 90-91.

39. חמד בק – בפקידות בשנת 1889. ערבי ארצישראלי.

(*) גגן בזכרון-יעקב בחודשים ינואר-אוקטובר 1889, והיה ממונה על שדות הפלחה.

ראה: פנקסי החשבונות של זכרון-יעקב, כתיבדי בצרפתית, אצ"מ, J15/5960.

40. לוסטרטן הלל – בפקידות 1885(?) - 1889. נולד בירושלים בשנת 1866. למד במקוה-ישראל משנת 1879, וסיים את לימודיו בבית-הספר בשנת 1884. השתלם בחקלאות בוורסאי, על-חשבון כ"ח, בשנים 1885-1888.

(*) עזר גגן בעקרון בתחילת שנת 1885(?). גגן ואמרכל בקוטינה מנובמבר 1888 עד פברואר 1889. גגן בראשון-

30. גראף יוסף-שלמה – בפקידות 1889(?) - יליד בקאנון (רומניה). עלה בדצמבר 1882 כנער, בן למייסד זכרון-יעקב צבי-הירש ואח לפסח אלתר (להלן ?). (* עזר גגן (משגיח) ומשתלם בחקלאות בזכרון-יעקב מיוני 1889.

31. גראף פסח-אלתר – בפקידות 1889(?) - נולד ביאסי (רומניה) בשנת 1878, נפטר בזכרון-יעקב בשנת 1933. בנו של מייסד זכרון-יעקב, הועלה ארצה בדצמבר 1882.

(*) עזר גגן (משגיח) ומשתלם בזכרון-יעקב מיוני 1889. גגן ביסוד-המעלה בשנות התשעים.

ניסה להתאכר במקום, אך חלה בקדחת בשנת 1902(?).

ויצא לארצות-הברית. חזר והתאכר בזכרון-יעקב בשנת 1905, שם פתח מלון.

ראה: תדהר, ה, עמ' 2310.

32. דהה (Deshayes) ז'יל – בפקידות 1886-1894. צרפתי נוצרי. בוגר בית-הספר לגנות בוורסאי. עבר בספרד, התמחה בכורמות.

(*) גגן בראש-פינה מאפריל 1886 עד אפריל 1894; ובתוך כך היה אחראי על יסוד-המעלה מאוגוסט(?) 1887 עד יולי 1889(?). חזר לצרפת בשנת 1894 (בעקבות פרשה של כשלון מקצועי?).

33. דיגור (Dugourd) ז'יסטן – בפקידות 1882-1891. צרפתי נוצרי. בוגר בית-הספר לגנות בוורסאי. עבר בצרפת, בעריית פריס, באלג'יר ובמצרים. גגן ראשון של הבארון, בשליחותו יצא מצרפת באוגוסט 1882, דרך מצרים, למקוה-ישראל.

(*) גגן בראשון-לציון מנובמבר 1882 עד נובמבר 1883, ובתוך כך היה אמרכל במושבה. גגן ראשי בזכרון-יעקב מנובמבר 1883 עד ספטמבר 1891, ובמקביל לכך היה גגן ממונה לא תושב בראש-פינה מנובמבר 1883 עד מאי 1886.

התפטר מטעמי בריאות, ויצא לצרפת לניתוח בספטמבר 1891.

ראה: יודילוביץ, עמ' 438; מכתביו: אצ"מ, J41/51.

34. הורביץ (גורביץ) גרשון-ליב – בפקידות 1887-1899. נולד בוויילנה (רוסיה) בשנת 1855, נפטר בראשון-לציון בשנת 1938. קיבל השכלה דתית ומשכילית (לימודי שפות וחקלאות). עלה ארצה עם 6 משתלמים בספטמבר 1885.

(*) השתלם אצל דיגור (לעיל 33) בזכרון-יעקב מספטמבר 1885 עד אוגוסט 1886; אחר כך משתלם ועזר גגן אצל דהה (לעיל 32) בראש-פינה. עזר גגן ביסוד-המעלה מאר-גוסט 1887 עד אוגוסט 1888; עזב את המושבה בעקבות קטטה עם השכנים הערבים. גגן בראשון-לציון מאוגוסט 1888 עד סוף 1889, ובתוך כך גגן ואמרכל ראשון בקוטי-טינה מספטמבר עד אוקטובר 1888. גגן בפתח-תקוה מסוף 1889 עד 1890, בקוטינה בשנת 1890, בראשון-

לציון ובעין-זיתים עד 1896.

התיישב בראשון-לציון בשנת 1896, והיה שם פעיל ציבור במסגרת בית-העם, הספרייה והוועד, וכן מנהל המשרד המרכזי של חברת כרמל מזרחי.

ראה: סמילנסקי, משפחת האדמה, א, עמ' 192-200; יודילוביץ, עמ' 487; תדהר, ב, עמ' 1007.

מידע: פקידי הברון רוטשילד

יחיאל מיכל
פוחצ'בסקי, 1895

(*) עוזר גנן (משיגח) ומשתלם בחקלאות, מספטמבר 1889. גנן ביסודי-המעלה ממאי 1894 עד 1897(?). שם היה אחראי על מטעי הפרחים וזיקוק הבהם.

47. פסקל פרץ - בפקידות 1886-1897. נולד בגלץ (רומניה) בשנת 1871, נפטר בפתח-תקווה בשנת 1947. הועלה בדצמבר 1882 עם משפחת אביו, הרמן, ממיסדי זכרון-יעקב וממנהיגיה.

(*) עוזר גנן (משיגח) ומשתלם בחקלאות, בזכרון-יעקב משנת 1886 עד ספטמבר 1888. במסגרת תפקידו היה גם מפקח על חניכי בית-הספר החקלאי. השתלם על-חשבון הברון בוורסאי מספטמבר 1888 עד 1890(?). גנן בראשי פינה מקיץ 1890(?) עד 1894. והיה אחראי על נטיעות התות במקום. גנן ראשי בראשי-פינה מאפריל 1894 עד יולי 1897; בתוך כך היה קָשָם ביסודי-המעלה והשתלם על-חשבון הברון בתעשיית צימוקים בספרד (1896(?). התפטר והתאכר בעזרת הברון בפתח-תקווה ביולי 1897; היה פרדסן מצטיין.

ראה: תדהר, ג, עמ' 1055, 1470; שביט ועמיתיו, עמ' 107. זכרונות פסקל, כתבי-יד בצרפתית, אצ"מ K11/211/1-2

48. קוולאן (Cavelan) פ"ג - בפקידות 1883-1896. צרפתי נוצרי. בוגר בית-הספר לגנת בוורסאי, והתמחה בגידול פרחים.

(*) גנן ראשי בראשון-לציון בשנים 1883-1896, ובמסגרת זו היה האחראי על נטיעת הכרמים בה, ועל החקלאות במושבות יהודה. הואשם בחוסר ידע במטעים, וכן באי-מוסריות (שכרות ומעשי אהבהבים). בשנת 1896 פרש, חזר לצרפת, ופתח משתלה בברישון. ראה: יודילוביץ, לפי המפתח.

49. רובינשטיין משה (מרדכי?) יצחק - בפקידות 1887-1894 לפחות. חניך בבית-הספר החקלאי ופועל בזכרון-יעקב בשנים 1887(?) 1888 לפחות. (*) עוזר גנן בראשון-לציון בשנים 1890(?) 1894 (ובתוך כך עובד ומשתלם ביקב?). מנהל היקב של ראשי-פינה משנת 1894.

50. שליט (ליפמן) אריה יופיטוב - בפקידות 1888(?). נולד בפוניבז' (ליטא) בשנת 1870, נפטר בפריס בשנת 1937. הועלה ארצה עם משפחת אביו, מייסדי ראשון-לציון. למד במקוה-ישראל מאוקטובר 1882 עד אפריל 1885. השתלם בחקלאות במונפלייה בשנים 1886-1888(?) (*). גנן נודד בין פתח-תקווה, זכרון-יעקב ויסוד-המעלה בשנים 1888(?) 1897/1896; נשלח על-ידי הבאי רון להודו להשתלמות בגידול תה (בשנת 1894?). עבד בייבוש ביצות חדרה כפקיד-גנן מטעם הברון, בשנת 1897. פקיד יק"א בתחילת המאה העשרים. אחר כך התפטר ויצא לפריס.

ראה: סמילנסקי, משפחת האדמה, ב, עמ' 16-15.

51. תמשיס מאיר - בפקידות 1889-1890 לפחות. ליד רומניה (יאסי?). הועלה ארצה בדצמבר 1882; אביו מתתיהו היה מייסדי זכרון-יעקב, ושימש באמצע שנות השמונים מוכתר המושבה.

(*) עוזר גנן (משיגח) ומשתלם בזכרון-יעקב מיוני 1889 עד 1890 לפחות.

לציון בחודשים פברואר - אוקטובר 1889. גנן בזכרון-יעקב ואחראי לענף המטעים שם מאוקטובר 1889 עד ינואר(?) 1891; גנן ראשי במושבה מינואר(?) עד יוני 1891. אחר כך יצא לאמריקה.

41. נור - בפקידות בשנת 1889. ערבי מסוברין. (*) גנן בזכרון-יעקב בחודשים אפריל-אוגוסט 1889. אחראי על שדות הפאלחה בנולה. ראה: פנקסי חשבונות של זכרון-יעקב, כתבי-יד בצרפתית, אצ"מ, J15/5960.

42. ניידרמן ישראל-יהודה - בפקידות 1889-1890 לפחות. ליד רומניה (בראילה?). הועלה לארץ על-ידי אביו, אריה-ליב, מייסדי זכרון-יעקב, בדמבר 1882. (*) עוזר גנן (משיגח) בזכרון-יעקב מספטמבר 1889 ואילך.

43. סוקולוביץ דוד - בפקידות 1887-1891(?) נולד בטבריה בשנת 1872, ונפטר שם בשנת 1940. בנו של פנחס (להלן 79). הגיע עם אביו המלמד לזכרון-יעקב.

(*) חניך בבית-הספר החקלאי ופועל בזכרון-יעקב מסוף 1887; עוזר גנן (משיגח) במושבה מיוני 1889 עד 1891(?). התאכר בשפיה בעזרת הפקידות. היה פלאח מצטיין ומהראשונים שהגיעו לעצמאות כלכלית. עבר למסחה (כפר-תבור) בראשית המאה. היה חבר בארגון נ"ל". ראה: תדהר, יב, עמ' 4107.

44. פוחצ'בסקי מיכל יהואל - בפקידות 1885-1896 לפחות. נולד בבריסק (ליטא, רוסיה) בשנת 1863, נפטר בראשון-לציון בשנת 1947. קיבל חינוך מסורתי וכללי. היה פעיל בתנועת חיבת-ציון. עלה ארצה באלול תרמ"ה עם 6 המשתלמים שנשלחו לראשון-לציון.

(*) משתלם בחקלאות ופועל בזכרון-יעקב מספטמבר 1885 ובראשי-פינה מאוגוסט 1886. בתוך כך היה עוזר גנן במשתלת הברון ביסוד-המעלה בשנת 1887. עוזר גנן בראשון-לציון מדצמבר 1887 עד אוקטובר 1888; גנן ומנהל עבודה בקוסטינה מאוקטובר 1888 עד מארס 1889; גנן בראשון-לציון ממארס 1889 עד 1896. ייתכן ועבד זמן-מה במסגרת הפקידות כגנן במטולה. התמחה בנטי-עות, במשתלות ובניסויים.

בשנת 1896 התאכר בראשון-לציון בעזרת הפקידות. היה פעיל בבית-הספר של חובבי-ציון ביפו ובבית העם ברחו" בות. ממקימי 'ציוני-ציון' בראשון-לציון בשנת 1904. ראה: תדהר, ג, עמ' 1281-1283; שביט ועמיתיו, עמ' 389; יודילוביץ, לפי מפתח; זכרונותיו ראה: בוסתנאי, א (תרפ"ט); גל, ו-לה, לז, לח, מ-מד.

45. פורוי (Foray) פ' - בפקידות 1888-1892. צרפתי נוצרי. בוגר בית-הספר החקלאי בוורסאי, שרכש נסיון כיינן בצרפת.

(*) גנן אחראי לכרמים בזכרון-יעקב מאוגוסט 1888 עד מאי 1891. גנן ראשי בראשי-פינה וביסוד-המעלה ממאי 1891 עד 1892. הכשיר כגננים בני אכרים רבים. חזר לצרפת לאחר שבריאיוותו התערערה עקב מחלת הקדחת. ראה: אהרנסון, לפי המפתח.

46. פסקל יוסף - בפקידות 1889-1891 לפחות. ליד גלץ (רומניה). הועלה ארצה בדצמבר 1882 עם משפחת אביו, הרמן, מייסדי זכרון-יעקב וממנהיגיה; אחיו של פרץ (להלן 47).

ג. שאר עובדי המשק

בקבוצה זאת נכללים פרטים על 14 עובדים – מכוואים, נגרים, בנאים, מודדים, מנהלי עבודה, ייגן וכימאי – שהועסקו במושבות בשנות השמונים כשכירים במסגרת פקידות הבארון.

52. אייזנברג אהרן – בפקידות 1886(?)–1890(?). נולד בפנינסק בשנת 1863, נפטר ברחובות בשנת 1931. עסק בלימודי דת, והיה עסקן-מטיף לחיבת-ציון בליטא. עלה לארץ בכסלו תרמ"ה, ועבד בתחילה בראשון-לציון כפועל חקלאי אצל כורמי עיון-קרא.
- (*) בנאי-טתת בפקידות ראשון-לציון בשנים 1886(?)–1890; היה מבוני בניין בית-הכנסת במושבה, אורות הבארון, 'בית המשק' ועוד.
- ממקימי הקרן הקיימת באב תרמ"ט; חבר באגודת בני משה. היה ממייסדי החובות בראשית 1890 וממייסדי נס-ציונה בסוף אותה שנה. מהבולטים בפעילי 'היישוב החדש' ומראשי המוסדות ברחובות, הוועד הפועל של חובבי-ציון יפו, אגודת נטעים, ההתארגנות הראשונה של בני היישוב החדש ('הכנסייה הארצישראלית') שהת-כנסה בזכרון-יעקב ועוד.
- ראה: א' עבר הודני, אהרן אייזנברג: כתביו ותקופתו המדינית, תל-אביב תש"ז; סמילנסקי, נס-ציונה, עמ' 27-25; תדהר, ב, עמ' 582; אליאב, ב, עמ' 405; שביט ועמיתיו, עמ' 38-39.
53. בולקין-גרינברג דוד-אלחנן – בפקידות 1889–1890. נולד בביאליסטוק בשנת 1834, נפטר בירושלים בשנת 1905. קיבל חינוך תורני. היה יצרן וסוחר של אריגים בביאליסטוק. בתרמ"ג עלה לפתח-תקווה, והקים בבארון, משנת תרמ"ז, טליתות ועבאיות ערביות.
- (*) טכנאי ביקב בראשון-לציון בשנים תרמ"ט-תר"ס. הפסיק את עבודתו שם לאחר תאונה וקיבל פיצויים.
- ראה: יערי והריומן, עמ' רנב-רנד; תדהר, ב, עמ' 761.
54. ברוצ'ינר (ברוטנר) – בפקידות 1890–1895(?). יליד רומניה. קיבל הכשרה מקצועית בכימיה (כוונה לעתים 'דוקטור').
- (*) מנהל העבודה הראשון ביקב בראשון-לציון בשנים 1890–1891(?) ו-1894(?). קָשָׁם ראשון ביסוד-המעלה משנת 1891 עד ינואר 1894 וערך נסיונות בויקוק ורדים לבושם. כימאי ביקב בזכרון-יעקב בשנת 1894. בסוף אותה שנה או בשנת 1895 עזב לפריס.
55. גולדשטיין יצחק – בפקידות 1886–1890. נולד בקמיניץ (ליטא, רוסיה). נפטר בתל-אביב. עבד בבניין מצעירותו. עלה באמצע שנות השמונים ליפו.
- (*) בנאי בפקידות ראשון-לציון ובמושבות יהודה בשנים 1886–1890.
- בנאי וקבלן ברחובות בשנים 1890–1897. אחר כך עבר ליפו ועבד שם כקבלן (וכן בנווה-צדק, בנווה-שלוש, במחנה יוסף ובאחות-בית).
- ראה: תדהר, ב, עמ' 619.
56. דיפואי (Dupuy) – בפקידות 1890–1891. צרפתי נוצרי, יליד בורדו. בן למשפחת כורמים ותיקה. מתואר כבעל ידע תאורטי ונסיון רב ממקומות שונים בעולם.
- (*) מנהל ראשון של יקב ראשון-לציון מקיץ 1890 עד יוני(?) 1891. חלה בקדחת, התפטר מטעמי בריאות וחזר לצרפת. ראה: יודילוביץ, עמ' 482; שייד, עמ' 205–206.
57. טפר אברהם-אבא – בפקידות 1888–1891(?). נולד בסמיטיץ (גרודנה, רוסיה) בשנת 1842, נפטר בנס-ציונה בשנת 1915. בנאי. עלה עם בנו חיים (להלן 58) ומשפחתו לירושלים בשנת 1888. התיישב ברמלה באותה שנה.
- (*) בנאי בראשון-לציון בשנים 1888–1891(?). בעדו יושב ברמלה.
- ראה: תדהר, ב, עמ' 785; סמילנסקי, נס-ציונה, עמ' 45.
58. טפר חיים – בפקידות 1888–1893 לפחות. נולד בסמיטיץ בשנת 1864. בנו של אברהם אבא (לעיל 57). עלה בשנת 1888 לירושלים; ישב ברמלה בשנים 1888–1893, ואחר כך עבר לנס-ציונה.
- (*) בנאי בראשון-לציון לסרוגין משנת 1888 לפחות עד שנת 1893 (השתתף בבניית בית-הפקידות החדש), ובתוך כך עבד מטעם הפקידות גם במקומות אחרים, כמו בונית כמור-כן עבד כעצמאי בתיקון הח'אן בחדרה (1891). בורח-רות ובנס-ציונה.
- ראה: תדהר, א, עמ' 372.
59. לובמן מרדכי (מרקוס) – בפקידות 1884–1896. נולד בגורקי (מנהליב, רוסיה) בשנת 1857/1858, נפטר בראשון-לציון בשנת 1895/1896. קיבל חינוך כללי גבוה, הוסמך כמודד ושמאי בשנת 1876. עבד במקצוע זה בהרקוב, והיה שם חבר באגודת חובבי-ציון בשנים 1881–1884. עלה בפברואר 1884 ליפו מטעם חובבי-ציון ומדד את אדמות גדרה, התגרר ביהודה, ומשנת 1886 – בראשון-לציון. מודד מטעם הבארון בשנים 1884–1888 במושבות שונות; זכרון-יעקב, פתח-תקוה, ראש-פינה ויסוד-המעלה.
- (*) מורה ומנהל בבית-הספר בראשון-לציון מסוף 1886 ועד אמצע(?) 1888. מפקח על בתי-הספר של הבארון ביהודה, בשנים 1888–1896.
- ישב-ראש אסיפת המורים בשנים תרנ"ב-תרנ"ו. פרסם ספרים ומאמרים רבים.
- ראה: י' לובמן-חביב (עורך), מרדכי לובמן: האיש ופעלו, תל-אביב תשכ"ח; יודילוביץ, עמ' 225–226; תדהר, א, עמ' 432; דריואנוב ולסקוב, א, עמ' 589.
60. לפקוביץ רפאל-הלל – בפקידות 1884(?)–1890(?). נולד בסלונים (רוסיה) בשנת 1848, נפטר בירושלים בשנת 1908. קיבל חינוך מסורתי. היה קבלן בניין בסלונים. עלה עם משפחתו בשנת 1884 לעקרון.
- (*) בנאי בעקרון ובראשון-לציון בשנים 1885/1884–1890. היה ממקימי היקב בראשון-לציון.
- עבר מעקרון לרחובות, והתנחל במושבה ככורם בשנת 1890.
- ראה: תדהר, ח, עמ' 3118.

מידע: פקדי הברון רוטשילד

61. **מילר נחום** – בפקידות 1890(?)–1900. נולד בקובנה בשנת 1858, נפטר בחיפה בשנת 1943.
(*) מכונאי ראשי בראשון-לציון בשנים 1889 (1890?)–1896. מנהל סדנת היקב בזכרון-יעקב.
ראה: תדהר, א, עמ' 517.
62. **נוביק רוד ליב** – בפקידות 1885–1894(?) . נולד בפולין בשנת 1862, נפטר בפתח-תקווה בשנת 1925. עלה ארצה כנער בשנת 1878, ועבר כנגר במקוה-ישראל וכפועל חקלאי בפתח-תקווה. התיישב ביהוד בשנת 1883.
(*) נגר הפקידות בראשון-לציון בשנים 1885–1894(?).
התאכר בפתח-תקווה בשנת 1894, והיה פעיל בהגנת המושבה.
ראה: יערי וחריומן, עמ' תרט-תרי; תדהר, ב, עמ' 580.
63. **פאפו יעקב** – בפקידות 1882–1900. נולד בירושל לים בשנת 1860, נפטר שם בשנת 1915. היה תלמיד בית-הספר כ"ח בירושלים ובוגר מקוה-ישראל (שבו למד בשנים 1874–1877?). השתלם בצרפת – מטעם כ"ח ועל-חשבון הברון – בחפירת בארות מספ-טמבר(?) עד דצמבר(?) 1882.
(*) אחראי על חפירת הבארות בפקידות מיונאר(?) 1883 עד 1889. מכונאי ראשי ביקב ראשון-לציון בשנים 1889–1904.
פתח ביפו, בשנת 1904, מסגרייה, שהתפתחה לבית-חרושת מכני.
64. **קאנטור אליהו** – בפקידות 1887–1897 לפחות. נולד ברוסיה (קובנה?) בשנת 1870, נפטר בזכרון-יעקב בשנת 1937. בנו של שלמה קלמן (להלן 65). חניך בית-הספר החקלאי ופועל בזכרון-יעקב מסוף 1887 עד 1890(?).
65. **קאנטור שלמה-קלמן** – בפקידות 1886–1889(?). נולד ברוסיה (קובנה?). נפטר בזכרון-יעקב בשנת 1899. מהנדס.
חניך בבית-הספר החקלאי ופועל בזכרון-יעקב מספטמבר 1886 עד אוקטובר(?) 1889.
(*) התנהל בזכרון-יעקב ועבד (לפרקים?) כמזדד מתחילת תר"ן.

ד. עובדי חינוך

כמורים שימשו גם פקידים מס' 3-5, 112, 122-124, 126-127; יחד הם מונים 33 איש שימשו עובדי הוראה בפקידות בשנות השמונים.

69. **גרזובסקי (גור) יהודה** – בפקידות 1887–1892. נולד בפנינסק (ליטא, רוסיה) בשנת 1862, נפטר בתל-אביב בשנת 1950. קיבל השכלה מסורתית בישיבת וולוז'ין. היה פעיל באגודת חובבי-לציון בוילנה.
(*) פועל ושומר בראשון-לציון מאז עלה ארצה ביוני 1887 ואחר-כך מורה לעברית במושבות.
מנהל ביה"ס לבנות ביפו משנת 1893. עבד בבנק אפק בביירות וביפו משנת 1903. חבר באגודת בני-משה ומוזכר הנהגתם ביפו. איש ציבור שהרבה במיוחד לפעול בתחומי התרבות. ממיסדי אסיפת המורים בתרנ"ב; חיבר ספרי לימוד רבים בעברית, ומילון גדול.
ראה: ד' תדהר, י' גרזובסקי: איש הגבורות, תל-אביב תש"ב; תדהר, א, עמ' 224; יודילוביץ, עמ' 60-61; י' גרזובסקי-גור, על סף מאה חדשה, תל-אביב 1979, עמ' 10-15 (הקדמה מאת מ' נאור).
70. **גרינקר דינה** – בפקידות 1887(?)–1896. נולדה בממל, נפטרה בצפת בשנת 1927. אשתו של מיכל דוד (להלן 71).
(*) מוֹדָה בפתח-תקווה משנת 1887 לערך ועד שנת 1895/1896; לימדה שם מלאכות (תפירה, אריגה) לנערות.
עברה ליסודי-המעלה עם בעלה שהתאכר ביוני 1896, ועבדה במשק ביתם.
ראה: חריומן, עמ' 256, 264.

66. **אבולעפיה שלמה** – בפקידות 1886–1895(?) . נולד בביירות בשנת 1865, נפטר ביפו בשנת 1909. קיבל חינוך מסורתי. נכנס לפקידות בהמלצת קרובו, נסים בכר.
(*) מורה לצרפתית וערבית בראשון-לציון בשנים 1886–1895 (1890?).
בנה את הבית הראשון ברחובות בשנת 1890. משנת 1895 היה מורה לערבית בבתי-הספר של כ"ח ועזרה ביפו. היה מראשוני נווה-צדק; באיכוף העדה היהודית ביפו כלפי השלטונות; מראשי האגודה הציונית ברקאי, שהוקמה בשנת 1902; וממייסדי אחוזת-בית בשנת 1909.
ראה: תדהר, א, עמ' 491; שביט ועמיתיו, עמ' 12. י' ברלוביץ, 'משפחת אבולעפיה'; ז' ענר (עורך), ספורי מש-פחות, תל-אביב 1990, עמ' 14-15.
67. **באק** – בפקידות 1889–1890.
(*) מורה לעברית בזכרון-יעקב מסיון תרמ"ט עד תר"ן. (אין פרטים נוספים).
ראה: תדהר, יג, עמ' 4312.
68. **בארד אברהם** – בפקידות 1884–1886(?). התאכר בראשון-לציון בתרמ"ג, לאחר שרכש את נחלת ז"ד לבונטין.
(*) מורה לחומש ורש"י בראשון-לציון בשנים תרמ"ה-תרמ"ו.
ראה: זכרונות יואל פריימן (כתבי-יד, עברית), אצ"מ, A192/139; יודילוביץ, עמ' 96.

יהודה גרזובסקי, 1910

יודילוביץ, 1911

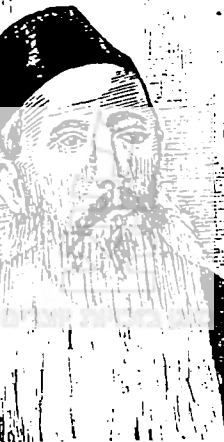
71. גרינקר מיכל דוד – בפקידות 1887(?)–1896. נולד בשקוד (ליטא, רוסיה) בשנת 1859, נפטר ביסוד-המעלה בשנת 1910. קיבל חינוך מסורתי (בוגר ישיבות טלז וסלז' בודקה), והוסמך כשר"ב.
(*) מורה בפתח-תקווה בשנים תרמ"ז-תרנ"ו; לימד שם מקצועות יהדות.
פוטר והתאכר בעזרת הפקידות ביסוד-המעלה ביוני 1896. נפטר בעקבות תאונת עבודה בשדה.
ראה: חרוימן, עמ' 256-266.
72. דיינארד מנחם-דוד – בפקידות 1888-1889. נולד בקורלנד (פולין) בשנת 1848(?), נפטר ביפו בשנת 1933. קיבל חינוך מסורתי. עלה לירושלים בשנת 1883. עבר ליפו בשנת 1887, והיה שם מנהל בית-ספר לנערות. נמנה עם ראשוני נוה-הצדק, שנוסדה בשנת 1888.
(*) מורה לעברית בזכרון-יעקב מספטמבר 1888 עד יוני 1889.
גר בנווה-שילום בשנת 1890; לימד ברחובות בשנים 1891-1894; עבר לחדרה, ונשאר שם עד 1898. אחר כך חזר ליפו, והיה שם מלמד. דרשן, גבאי ועסקן ציבורי.
ראה: תדהר, ג. עמ' 1432.
73. דרובין חנה – בפקידות 1887-1899. נולדה בקובנה (רוסיה). אשתו של הבייל"וי שהתאכר בראשון-לציון, יואל דרובין.
(*) מורה (ראשונה) בראשון-לציון; לימדה שם תפירה ואומנות לבנות בשנים 1887-1899.
ראה: תדהר, ב. עמ' 648.
74. הורן ליאופולד-הירש – בפקידות 1887-1888. נולד בגלץ (רומניה). ממיסדי זכרון-יעקב בשנת 1882, וממנהיגיה.
(*) מורה בבית-הספר בזכרון-יעקב בשנים תרמ"ז-תרמ"ח. הסתכסך עם מנהל המושבה וורמסר, פוטר, וגורש מן המקום בעזרת שוטרים במארס 1888.
יצא לארצות-הברית.
75. וינצוויג שלמה ליאון – בפקידות בשנת 1885. נולד בפריס בשנת 1865. גדל והתחנך באלזס, בחוגים חרדיים. הועלה כנער לירושלים בשנת 1882.
(*) מורה בראשון-לציון בשנת הלימודים תרמ"ה; לימד שם צרפתית ומדעים, ונחשב למנהל בית-הספר. התפטר בגלל מחלה, ועזב לפריס.
ראה: יודילוביץ, עמ' 224.
76. יודילוביץ דוד – בפקידות 1888-1900. נולד ביאסי (רומניה) בשנת 1863, נפטר בראשון-לציון בשנת 1943. עלה בדצמבר 1882 לזמרין (זכרון-יעקב); בשנת 1883 היה חבר שה"ץ ('שיבת החרש והמסגר', התארגנות של כמה מהבייל"ויים להשתלמות ועבודה מקצועית) בירושלים. שהה בראשון-לציון בשנת 1884(?). יצא ללימודים גבוהים בפריס בשנת 1886(?)-1887.
(*) מורה ומנהל בראשון-לציון בשנים 1888-1900; תחילה היה מורה לעברית ולמדעים לבנות, ואחר כך מנהל בית-הספר.
בלט כיום וכפעיל בתחומי החינוך והתרבות של הישוב החדש; בין השאר היה מיוזמי אסיפת המורים ומזכירה בשנים תרנ"ב-תרנ"ו. וחיבר ספרי לימוד חשובים בעב-
- רית. עבד ביקבים ובחברת כרמל מזרחי משנת 1903.
ראה: יודילוביץ, עמ' 226-228; תדהר, ב. עמ' 570.
77. מלמד זיידה – בפקידות 1884-1885. נולד בצפת(?).
(*) מורה בראש-פינה בשנים תרמ"ד-תרמ"ה; לימד שם חומש ותלמוד בנוסח המסורתי, ביידיש.
ראה: ד' ניב (עורך), ראש פינה בת מאה שנה (תרמ"ב-תשמ"ב), ראש-פינה 1983, עמ' 147, 172.
78. משה אייזיק – בפקידות 1886-1886(?). נולד בצפת(?).
(*) מורה בראש-פינה משנת תרמ"ו ואילך.
79. סוקולוביץ פנחס – בפקידות 1886-1888. נולד בטבריה(?).
(*) לימד בזכרון-יעקב, בשנים תרמ"ו-תרמ"ח, לימודי קודש ועברית.
80. סיטין (דוד ?) – בפקידות משנת 1888.
(*) מורה לערבית בראש-פינה, החל בשנת תרמ"ח לפחות. (עזר גגן ביסוד-המעלה שמת מקדחת, בראשית שנות התשעים?).
81. ספיר אליהו – בפקידות 1889-1899. נולד בירושל- לים בשנת 1869, נפטר ביפו בשנת 1911. קיבל חינוך מסורתי (בחדר ובישיבות) ומשכילי (לימודי שפות). התיישב בשנת 1887 בפתח-תקווה.
(*) מורה בפתח-תקווה בשנים 1889-1899; לימד ערבית ועברית.
ממשתתפי אסיפת המורים בשנים תרנ"ב-תרנ"ו. היה פקיד יק"א בסגרה, סגן מנהל בנק אפ"ק ביפו, עסקן, מתווך קרקעות וחוקר בתחום ידיעת הארץ ולשוונתיה.
ראה: ר' טריוואקס וא' שטיינמן, ספר מאה שנה, תל-אביב 1938, עמ' 299-300; סמילנסקי, משפחת האדמה, ב. עמ' 116-121; תדהר, ב. עמ' 827-829. משלו: קובץ מכתבי אליהו ספיר, יפו תרע"ג.
82. פוקס מינה (מינצע) – בפקידות 1889(?)-1889. נולדה בטולצ'יה (בולגריה). עלתה עם אביה, מרדכי ניימן, לעק" רן בשנת 1885. אשתו של בנימין פוקס מגדרה.
(*) מורה לתפירה לבנות בעקרון עד פברואר 1889. פוטרה על-ידי בלוך (לעיל 6) בראשית המרד של מתיישבי עקרון.
83. ציפרין חיים – בפקידות 1888-1900. בוגר בית הספר כ"ח בירושלים. התיישב בקפריסין בעזרת אוליפנט, וחזר לירושלים (בשנת 1882?) לשמש מורה בבית-הספר כ"ח.
(*) מורה לצרפתית בעקרון ממאי 1888 עד יוני(?) 1889. מורה לצרפתית בזכרון-יעקב מקיץ 1889 עד יוני 1890. מנהל בית-הספר בזכרון-יעקב מיוני 1890 עד 1910. השתתף בחיבור ספרי לימוד בעברית בשנות התשעים.
84. קופמן מרים (מרי) מתילדה – בפקידות 1889-1889(?). נולדה ביאסי(?) רומניה. הועלתה ארצה בדצמבר 1882 על-ידי אביה, משה קופמן, ממייסדי זכרון-יעקב. רכשה השכלה כללית בפריס, כמשתלמת הראשונה על-חשבון הברון (בשנים תרמ"ח-תרמ"ט?).
(*) מורה ומנהלת בזכרון-יעקב מספטמבר(?) 1889; תחילה מורה לצרפתית לבנות, ומאפריל 1890 מנהלת בית-הספר לבנות ומורה לכל המקצועות.

מידע: פקדי הברון רוטשילד

- חזר לעבוד בפקידות. שוחט ובודק ביסודי-המעלה מסוף שנת 1891. אמרכל בעין-זיתים בשנים 1895-1897 לפחות. בתוך כך היה פעיל בצפת - ממיסדי חברת תורה ועבודה בשנת תרמ"ח ומחברי לשכת הגליל של בני ברית. בשנת תרנ"ב. המשיך לפעול כמנהל טחנה בצפת. אמרכל בזכרון-יעקב, מורה בבית-ספר, ולבסוף מנהל בית-יתומים בצפת, ושהה תקופות קצרות גם בגרמניה ובארצות-הברית. הרבה לפרסם על תולדות היישוב ועל פרשות בהן היה מעורב.
- ראה: סמילנסקי, משפחת האדמה, א, עמ' 75-91; תדהר, א, עמ' 76-77; הרוזן, עמ' 176-179. וכן משלו: ש"ב.
87. שטופר ברל - בפקידות משנת 1884/1885 לפחות. איש צפת.
- (*) מלמד בראשי-פינה בשנת 1884/1885; לימד בחדר. ביידיש.
88. שמרקין - בפקידות 1888-1890.
- (*) מורה בזכרון-יעקב בשנים תרמ"ח-תר"ן (אין פרטים נוספים).
89. תורג'מן ('מוגרבני') אליאס - בפקידות 1887(?) - 1892 לפחות. נולד בחיפה (?).
- (*) מורה בזכרון-יעקב לערבית, משנת 1887 עד שנת 1892 לפחות.
- ראה: סמסונוב, עמ' 206.

משה דוד שוב, 1896

יעקב אדלר

בקבוצה זו נכללו 22 רופאים (מוסמכים ושאינם מוסמכים), רוקחים וחובשים ומטפלות, שהועסקו על-ידי הברון במושבות בשנות השמונים.

94. אלכזימיסטר מאיר - בפקידות 1888-1900. נולד בלבוב בשנת 1854. נפטר בתל-אביב בשנת 1932. קיבל חינוך מסורתי, והשתלב ברוקחות בגליציה. עלה לארץ-ישראל בשנת תרל"ז, עבד כרוקח בירושלים בבית-החור לים משגב לך, ואחר כך ביפו, בבית-המרקחת 'כוכב הזהב' (עם א' מויאל). היה מראשתי נוה-צדק.
- (*) רוקח בראשון-לציון מאוקטובר 1888 עד 1900, ובמסגרת תפקידו היה גם רוקח מושבות יהודה, יפו והכפרים הערביים.
- ראה: תדהר, ב, עמ' 600; שביט ועמיתיו, עמ' 51; חיסין, עמ' 127.
95. אקסלר (=וקסלר שלום?) - בפקידות 1887-1892(?) . נפטר בזכרון-יעקב בשנת 1892(?) . מחניכי בית הספר החקלאי בזכרון-יעקב מראשית שנת תרמ"ח (ספטמבר 1887).
- (*) רוקח-עוזר בזכרון-יעקב מראשית שנת תרמ"ט. מת במגפת קדחת שחור-השתן (כנראה בשנת 1892).
96. בליזין ישעיהו (יעקב?) , ד"ר - בפקידות 1885-1900. נפטר בטבריה בשנת 1927. יליד רוסיה, גדל בארצות-הברית ולמד שם רפואה. השתלב במחלות טרופיות בפריס, שם פגש בבארון רוטשילד, והוא שלחו ארצה כשכירו. הגיע לצפת בשנת 1885 כרופא עיניים

עוררה עליה ביקורת רבה, ונודעה בשם 'מרי האיומה'.

85. רוזן שרגא מייבל - בפקידות 1889(?) - 1895 לפחות. נולד בפשמישל (גליציה) בשנת 1854, נפטר בראשון-לציון בשנת 1932. קיבל חינוך מסורתי ומשכילי. שהה זמן-מה באמריקה, חזר לבסרביה, ומשם עלה כנספח לאחת ממשפחות מייסדי באר-טוביה, בשנת 1888.
- (*) מורה בבאר-טוביה בשנים תרמ"ט(?) - תר"ן. מורה בעקרון בשנים תרנ"א-תרנ"ב(?). מורה בראשון-לציון בשנים תרנ"ב-תרנ"ה לפחות.
- חבר אסיפת המורים בשנים תרנ"ב-תרנ"ו; השתתף בפרסום ספרו לימוד בעברית. היה חבר ועד האגודות הציוניות בראשון-לציון בשנת 1902.
- ראה: יודילוביץ, עמ' 451-452.
86. שוב (ונקוביץ) משה דוד - בפקידות 1885-1897 לפחות. נולד במויונשטי (רומניה) בשנת 1854, נפטר בירושלים בשנת 1938. קיבל חינוך מסורתי, ולמד שחיטה ומקלה. היה חוכר טחנות-קמח. משנת 1874 פעיל באגודת ליישוב ארץ-ישראל. מינואר 1882 עסק ברכישת אדמות גיא-אונג כשליח של חובבי-ציון בארץ. מייסדי ראשי-פינה, ומראשי המושבה.
- (*) מנהל בית-הספר בראשי-פינה בשנים תרמ"ו-תר"ן. התפטר וארגן את המושבה משמר-הירדן, מסוף 1890, אך
- ### ה. עובדי רפואה
90. אבו-ציור (צור) - בפקידות 1883-1888. איטלקי קתולי. לא הוסמך לעסוק ברפואה, בעל בית-קפה במצרים ועובד במלון בחיפה(?). עבד כ'מרפא' ואחראי בבית-מרקחת של כ"ח בחיפה.
- (*) מרפא משפחות מייסדי זמרון בחיפה מיוני 1883. שייד מינהו כרופא הראשון בזכרון-יעקב בשנים תרמ"ה-תרמ"ח.
91. אדלר יעקב (אבו-יוסף) - בפקידות 1885-1894. נולד בטבריה. נפטר בזכרון-יעקב בשנת 1894. שימש בבית-החולים רוטשילד בירושלים 'במשך שנים ארוכות', ואו רוקח וחובש בחיפה 'במשך שלושים שנה'.
- (*) רוקח בזכרון-יעקב בשנים תרמ"ה-תרנ"ד. מייסדי חברת 'הכנסת-אורחים' בשנת 1889.
- ראה: שייד, עמ' 101-102.
92. אורינשטיין - בפקידות 1885(?) - 1887. (פרטים אישיים אינם ידועים).
- (*) רוקח עוזר לד"ר בליזין בצפת עבור המושבות מטעם הברון, לפני הורביץ (להלן 96, 102).
93. איציק (יצחק) - בפקידות 1884-1885(?). למד את תורת הרוקחות מאביו.
- (*) הרוקח הראשון של עקרון בשנים 1884-1885 (1886?).
- ראה: ניימן, עמ' 102.

יהה בלקינד

וטיפל חינם בעניי העיר. ביוני 1887 הקים בצפת בחסות הבארון, למרות התנגדות עזה של חלק מרבני הקהילה, בית-ספר מודרני, אשר נוהל אחר כך על-ידי אשתו. (י) מאז נבוא לצפת שימש בתפקיד רופא המושבה ראשי פינה, וביקר בה אחת לשבוע. עבר להתגורר בראש-פינה בשנת 1888. אך לאחר כשנה חזר לצפת והמשיך להיות רופא לא-תושב בראש-פינה עד שנת 1894; בתוך כך היה גם רופא המושבות יסודי-המעלה ומשמר-הירדן, ואף המשיך לטפל בחולי צפת (במימון הבארון). התפטר מטעמי בריאות. משנת 1902 היה רופא הקהילה היהודית בטבריה ורופא מושבות הגליל התחתון. תושב טבריה ומייסדי קריית שמואל.
ראה: שביט ועמיתיו, עמ' 823; רוגל, עמ' 183.

97. בלקינד-פינברג פניה — בפקידות 1882-1885 (?). נולדה בלאהויסק בשנת 1860, נפטרה בתל-אביב בשנת 1942. אחותם של ישראל ושמשון בלקינד. קיבלה חינוך מסורתי ומודרני-כללי עשיר. עלתה ארצה כבילויית עם אחיה שמשון ועם זאב דובנוב בספטמבר 1882. (י) עבדה בראשון-לציון כעוזרת לרופא' מנובמבר 1882 עד 1885. נישאה לישראל פיינברג, והם עזבו לגדרה בה גרו מאמצע 1885 עד תחילת 1891. לאחר תקופת נדודים ביפו, חדרה, ירושלים וראשון-לציון התנחלה עם בעלה סופית בחדרה.
ראה: לסקוב, לפי המפתח; דרויאנוב ולסקוב, א. עמ' 574-575; שביט ועמיתיו, עמ' 84.

98. גולברג יהודה-אליקים (יהויקים?) ד"ר — בפקי דות בשנת 1888. נולד בקובנה (ליטא, רוסיה). קיבל חינוך מסורתי ומשכילי (לימודי רפואה באוניברסיטאות ברלין והיידלברג). השתייך לציבור החרדי והיה מקורב לרב הגאון י"א ספקטור מווילנה. נשלח ארצה כרופא הבארון. (י) רופא בזכרון-יעקב מפברואר עד יולי 1888. היה פעיל בתחומי הדת, הקים חברות ללימודי קודש, הסתכסך בקנאותו עם המנהל וורמסר. עודד את האיכרים למרוד ותמך בהם במרד הארבעים'. שהתנהל בחדשים אפי-ריל-מאי 1888.
פוסר בטענה של הזנחה רפואית. גורש בעזרת חיילים תורכים ויצא לאמריקה.
ראה: סמסונוב, עמ' 150-169; חיסין, עמ' 309-310.

99. גולדצוויג יעקב-מאיר (יענקל אפטייקר) — בפקי דות 1888 (?). נולד בירושלים בשנת 1857. נפטר שם בשנת 1934. קיבל השכלה מסורתית (בישיבת עץ-חיים). השתלם ברוקחות מעשית בבית-מרחקת בירושלים, אך לא הוסמך רשמית.
(י) רוקח בעקרון מאוקטובר 1888. בשנות השבעים היה רוקח ממשלתי ברמלה ורוקח בחדרה. רוקח פרטי בנווה-שלום בשנים 1900-1930.
ראה: תדהר, ב, עמ' 883.

100. גורין — בפקידות 1886 (?)-1888. נולד ברוסיה. בוגר לימודי רוקחות, רוקח בצבא הרוסי.
(י) רוקח בעקרון, משנת 1885/1886 עד אוקטובר 1888.
ראה: ניימן, עמ' 102.

101. ד'ארבלה (D'Arbella) (אמציסלבסקי) יצחק-רגוורי, ד"ר — בפקידות 1887-1888. נולד בפולטבה (רוס-

י"ר אהרן מאיר מזיא

יה) בשנת 1847, נפטר בתוניסיה בשנת 1910. קיבל חינוך מסורתי ומשכילי; סיים לימודי רפואה בפטרבורג, השתלם בפריס, ועבד באיטליה, במצרים ובזנובר (שם היה רופא הסולטאן').
(י) רופא-תושב בראשון-לציון מספטמבר 1887 עד יוני 1888.

רופא בבית-החולים רוטשילד בירושלים מיולי 1888 עד שנת 1904. היה מעורב בתוכניות התיישבות בשנת 1888 וברכישה פרטית של אדמות בסג'רה בשנת 1890. בלשן, היסטוריון ומראשי המשכילים בירושלים. עזב במפתיע לאיטליה (פוסר בגלל אי-סדרים כספיים?). ואחר כך השתקע בתוניסיה.
ראה: תדהר, ב, עמ' 797; שביט ועמיתיו, עמ' 145; ג' גרא, חמדת אבות, תל-אביב 1982, עמ' 24 ואילך.

102. הורביץ משה יוסף הלוי — בפקידות 1887-1890. יליד הארץ. מראשי בית יהודה בצפת בשנת תרמ"ה. (י) 'רוקח המושבות' אצל ד"ר בלידן (לעיל 96) בצפת משנת 1887 עד מארס 1890.
פוסר על-ידי הרופא לאחר שחשף, לדבריו, פרשת שחיית תות, ועבר לשמש מורה לתלמוד בצפת.

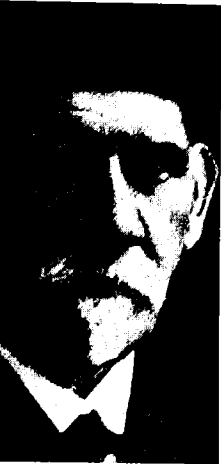
103. המבורג (המבורגר) שמריהו, ד"ר — בפקידות בשנת 1884. יליד רוסיה. בא לשייד (לעיל, 13) בפריס, וביקש משרה כרופא.
(י) רופא בראש-פינה, בחודשים ספטמבר-דצמבר 1884. ובאותה תקופה התגורר בצפת. הסתכסך עם אושרי (לעיל 4) ועם שייד, ובעקבות זאת פוסר.
מינואר 1885 עבד זמן-מה בירושלים כרופא פרטי, ואחר כך חזר לצרפת.
ראה: שייד, 77, 79, 130; רוגל, עמ' 178, הערה 2.

104. זוסמן שמואל, ד"ר — בפקידות 1888-1891. נולד ברוסיה, וגדל בירושלים.
(י) רופא זכרון-יעקב מאוגוסט 1888 עד מאי 1891. בתקופתו הוחל בבניין בית-החולים. ממייסדי חברת 'הכנסת-אורחים' בתחילת שנת תר"ן. הוא הואשם בולול בחולים ובהזנחה רפואית, שהביאה לבסוף למות חניך מבית-הספר החקלאי במושבה, ועל רקע זה התפוסר.

105. זילברמן — בפקידות 1887-1888. (י) אחות (משגחת על החולים) בפתח-תקווה משנת 1887 (?). עד יולי 1888.
פוסרה לאחר שהואשמה בחוסר משמעת.

106. מזיא אהרן מאיר, ד"ר — בפקידות 1888-1900. נולד במהליב שברוסיה בשנת 1858, נפטר בירושלים בשנת 1930. קיבל חינוך מסורתי ומשכילי גבוה — סיים את לימודיו בישיבת מיר ואחר כך למד בבית-המדרש לרבנים בברלין; למד באקדמיה בברלין וכן לימודי רפואה בציריך. היה רופא פרטי בפריס, מתמחה ברפואת עיניים בשנים 1887-1888. נשלח על-ידי הבארון ארצה.
(י) רופא תושב בראשון-לציון מאוקטובר 1888 עד 1900, ובמסגרת תפקידו זה היה גם רופא מושבות יהודה. בנוסף לכך ערך ביקורים קבועים ביפו ובמקוה-ישראל. בתקופתו אורגן בראשון-לציון צוות מרפאה גדול, ובמ-קום נבנה בית-חולים קטן.

ד"ר מנחם שטיין

ראה: רוגל, עמ' 179.

110. שטיין מנחם (מרק), ד"ר — בפקידות 1884-1887. נולד בביאליסטוק (פולין הרוסית) בשנת 1855, נפטר בירושלים בשנת 1916. רכש השכלה כללית רחבה, כולל לימודי רפואה בלייפציג ובווינה. הגיע ארצה כאחד מחברי קבוצת ביל"ו בקיץ 1883, ועבד כפועל במקוה-ישראל. נשלח על-ידי הברון להשתלמות באוניברסיטת וינה בסוף שנת 1883, וכשחזר, בשנת 1884, התיישב ביפו. (י) רופא לא-תושב בראשון-לציון מיולי 1884 עד יוני 1887, ובמסגרת תפקידו זה היה רופא מושבות יהודה, ועבד גם כרופא במקוה-ישראל.
- היה פעיל ציבור ביפו ומראשי חברת עזרת ישראל בשנת 1886, ועבד בהתנדבות בבית-החולים שלה. ממיסדי נוה-צדק בשנת 1887. פוטר ממשרתו בראשון-לציון לאחר שנחשד בתמיכה במורדים במקום. עבר לירושלים, ועבד שם כרופא פרטי בשנים 1887-1890, ובמקביל היה רופא בחברון. חזר ליפו כרופא עירוני בשנים 1890-1897. ייסד את בית-החולים 'שער ציון' ועבד בו כרופא עד שנת 1900, היה רופא בפתח-תקוה, עד שנת 1907, ובעל פרקטיקה פרטית. יושב-ראש אגודת בני-משה ביפו משנת 1893. במלחמת-העולם הראשונה גויס לבית-חולים צבאי ונפטר מטיפוס.
- ראה: יודילוביץ, עמ' 94-95; לסקוב, 380-382; שביט ועמיתיו, עמ' 483; תדהר, א, עמ' 115-116.
111. שטרן אליהו — בפקידות 1890-1900. איש צפת. (י) רוקח בראש-פינה מפברואר 1890 עד אוגוסט 1894. רוקח, 'פקיד תברואה ומרפא שיניים' בזכרון-יעקב מאר-גוסט 1894 עד שנת 1900 (לערך).

היה פעיל ציבור כמושבה. השתתף בקרן הקיימת' הראי שונה (1889). בהקמת התומורת, ובייסוד בית העם. בשנת 1901 עבר לירושלים, ועבד שם כרופא בבית-החולים ביקור חולים.

ראה: נ' סלושק, ד"ר אהרן מוזיא ז"ל, ירושלים תרצ"ה; יערי וחריזמן, עמ' תלג-תמד; תדהר, ב, עמ' 805-806; יודילוביץ, עמ' 503-505.

107. נורה (Nora), ד"ר — בפקידות 1884-1885. יליד הארץ, ותושב צפת. (י) רופא בראש-פינה מדצמבר 1884 עד אביב(?) 1885, אז נפטר (מזקנה).

108. מוסיצ'לסקי צבי — בפקידות 1882-1888. נולד ברוסיה, נפטר במצרים. היה אחד מששת 'העניים' שהת-נחלו בראשון-לציון ביולי 1882.

(י) רוקח ראשון בראשון-לציון מסוף(?) 1882 עד אוקטובר 1888, ובאותה תקופה טיפל גם בחולי פתח-תקוה וגדרה. פרש (בעקבות תאונה?). בראשית 1889 יצא לצרפת, ואחר כך השתקע במצרים. ראה: יודילוביץ, עמ' 54.

109. שחרן (שהארן) נ' — בפקידות 1883-1884. יליד לבנון (ביירות?). נפטר בצפת, 1885. ערבי נוצרי, שימש מראשית שנות השמונים רופא (לא-מוסמך?) בצפת. (י) הרופא הראשון של ראש-פינה מדצמבר 1883 עד ספטמבר 1884. כרופא לא-תושב המשיך לשבת בצפת, וביקר כמושבה לפחות פעמיים בשבוע. פרטים על העסקתו ושכרו (100 פרנק לחודש) עולים מההסכם שערך עם שייד בתחילת 1884.

1. 'משמשים בקודש'

בקבוצה זו נכללו 17 אנשים אשר עסקו בענייני דת ופולחן — רבנים, שוחטים ובודקים, משגיחי-כשרות, חזן, בלן ומוהל. כולם שירתו כמושבות בשנות השמונים במסגרת פקידות הברון.

112. אהרן מאיר — בפקידות 1884(?)-(?). תושב ירושלים. (י) ש"ב בעקרון משנת 1884 לערך. שימש גם מלמד תלמוד, ובאישור הרב מיפו — כפוסק הלכה.
113. אוסוביצקי שמחה-בונים הלוי — בפקידות 1884-1889. נולד בקייב בשנת 1824, נפטר בזכרון-יעקב בשנת 1889. אביהם של יהושע (לעיל 3) ובוריס (לעיל 2). רב, מחשובי החסידים בקייב. פליט בברוהי אחרי פרעות 1881. בתחילת 1882 עלה לארץ ושימש 'סופר ומזכיר ראשון של ועד חלוצי יסוד המעלה' ביפו. (י) מורה ליהדות בראשון-לציון בראשית שנת הלימודים תרמ"ה. רב בעקרון מנובמבר 1884. אחר כך רב בזכרון-יעקב. ראה: תדהר, י, עמ' 3614; ז"ד לבונטין, לארץ אבותינו, וארשה תרמ"ה, עמ' 144.
114. אורלנסקי אהרן הכהן — בפקידות 1889(?)-(?). 1900. נולד בביאליסטוק בשנת 1849, נפטר בפתח-תקוה בשנת 1910. חניך הישיבה בביאליסטוק, איש חובבי-ציון; קנה חלקת אדמה בפתח-תקוה בסוף 1882. עם עלייתו ארצה,
- בשנת 1883, התמנה, בהסכמת רבני ירושלים, לרבה של פתח-תקוה.
- (י) משנת 1889 עד שנת 1900 שימש בתפקיד רב בפתח-תקוה בשירות הברון — קיבל משכורת, דירה וצוות עוזרים (שמש, שוחט, מנקה וקצב). המשיך בתפקידו זה גם מטעם יק"א עד 1910.
- ראה: יערי וחריזמן, עמ' תי, תלב; תדהר, א, עמ' 185.
115. אפשטיין אברהם — בפקידות 1884(?)-(?). (פרטים אישיים אינם ידועים). (י) ש"ב בזכרון-יעקב משנת 1884 ואילך.
116. גולדשטיין פסח — בפקידות 1888-1890 לפחות. מתלמידי בית-הספר החקלאי בזכרון-יעקב. (י) חזן ומנצח על מקהלת זכרון-יעקב בשנים 1888-1890 לפחות. ראה: חיסין, עמ' 313.
117. הורביץ יצחק — בפקידות 1884(?)-(?). 1900. נפטר בירושלים בשנת 1918. (י) ספרן שכיר בשירות הברון ביבית הספרים לבני ישראל, (ספרית בני-יהודה) בירושלים, בשנים 1884(?)-(?)

- 1891(?) מורה בזכרון-יעקב בשנים תרנ"ב-תרנ"ד, בראשון-לציון בשנים תרנ"ז-תרנ"ח ובעקרון בשנים תרנ"ח-תר"ס.
118. **הכהן (זילברמן) יוסף-אריה** – בפקידות 1886-1888(?). יליד מוינשטי (רומניה), דודו של מ"ד שוב (לעיל 86). עלה בשנת 1864 ארצה עם בנו תודרוס. ידין ומורה צדק בצפת.
- (*) רב לא-תושב בראש-פינה משנת 1886. רב קבוע, דרשן ומלמד בראש-פינה ממארס 1890 (והתיישב אז במושבה?).
119. **הלוי יוסף** – בפקידות 1889-1900. נולד בביא-ליסטוק בשנת 1870, נפטר בראשון-לציון בשנת 1949. בנו של נפתלי הלוי (להלן 120). קיבל חינוך מסורתי. עלה כילד לירושלים בסוף 1884, ומשנת 1886 גר ביפו. הוסמך לרבנות.
- (*) משגיח כשרות ביקב בראשון-לציון בשנים 1889-1949. פרסם מאמרים וספר.
120. **הלוי (וידנבוים) נפתלי הרץ-צבי** – בפקידות 1887-1897 לפחות. נולד בשנת 1852, נפטר בשנת 1902. מוסמך לרבנות, ונגמנה עם החרדים. עלה מביאליסטוק לירושלים בשנת 1884, ומשנת 1886 היה אב בית-דין ביפו.
- (*) רב המושבות מטעם הבארון משנת 1887 עד שנת 1897 לפחות, ובתוך כך היה משגיח על הכשרות ביקב בראשון-לציון בשנים 1889-1891. פרסם כתבים דתיים.
- ראה: יחילוביץ, עמ' 383, 385.
121. **המבורגר מאיר** – בפקידות 1887-1900(?). נולד בפרסבורג (צ'כוסלובקיה) בשנת 1836, נפטר בירושלים בשנת 1901. קיבל חינוך מסורתי. עלה ארצה בשנת 1856, התישב ביפו, ועבד שם בתור חלפן וטובך-דואר. מלונאי יהודי ראשון, וכתב של 'הלבנון' ו'המגיד'. היה מעסקני העדה האשכנזית ומראשי חברת עזרת ישראל בשנת תרמ"ז. ההקהילה היהודית המאוחדת בשנת תר"ן. כמו כן שימש ש"ב ומוהל.
- (*) מוהל ראשי במושבות הבארון בשנים 1887-1909(?). ראה: המבורגר, חיים, שלשה עולמות, ירושלים תש"ו, א, עמ' מא-מז; תדהר, ב, עמ' 734.
122. **זינגר יעקב-מרדכי** – בפקידות 1888-1900. נולד בחברון בשנת 1862, נפטר בראשון-לציון בשנת 1928. קיבל חינוך מסורתי בישיבה בחברון, והוסמך לש"ב בירושלים. במשך 4 שנים היה מחנך לילדי ששון בבומביי.
- (*) ש"ב ומורה בראשון-לציון מאוקטובר 1888 עד שנת 1900. מורה למקצועות היהדות בבית-הספר במושבה. התיישב בראשון-לציון. ממיסדי תלמוד-תורה במקום ומנהל; ראש חברת גומלי חסד.
- ראה: יחילוביץ, עמ' 386-387; תדהר, ב, עמ' 597-598.
123. **חומה ברוך** – בפקידות 1889(?) (?). נולד בליטא בשנת 1858/1859, נפטר בראשון-לציון בשנת 1930 (1920?). קיבל חינוך מסורתי וכללי. היה בן מלונדון, הוא עצמו שימש ברבנות בשיקגו.
- (*) רב ומורה בעקרון בשנים תר"ן-תרנ"ב(?). ממשותפי אסיפת המורים. עסק ומנ"מ ברבנות ובהוראה בירושלים, ואחר כך שוב במסגרת הפקידות, בראשון-לציון.
- התעניין בחינוך הנוער. כתב קונקרדנציה תלמודית, ומאמרים שונים.
- ראה: פב"צ גראייבסקי (עורך), ספר אבני זכרון, חוב' י' (ראשון-לציון), ירושלים תרצ"א, מבוא. תדהר, יא, עמ' 3794.
124. **יעבץ זאב** – בפקידות 1888-1890. נולד בקולנו (פולין) בשנת 1847, נפטר בלונדון בשנת 1924. קיבל חינוך מסורתי ומשכילי (לימודי שפות). היה סוחר, סופר וערי תונאי ידוע, וכן עסקן חובב-ציון. עלה לירושלים באייר תרמ"ז, ולאחר חודש השתקע ביהוד.
- (*) רב ומורה בזכרון-יעקב מאוקטובר 1888 עד יולי 1890; לימד עברית והיסטוריה על-פי תוכנית-לימודים משלו וכתב-ייד שנדפסו לאחר מכן, ממיסדי חברת הכנסת-אורחים בסוף 1889. פוטר בעקבות סכסוך עם שייך (לעיל, 13) לאחר שנדחק מתפקידו כמנהל בית-הספר.
- גר בירושלים משנת 1890, הרבה לכתוב ולפרסם ספרי חינוך ומאמרים. בשנת 1897 עזב לוויילנה. היה מראשוני המזרחי, בשנת 1902, ועורך בטאנון.
- ראה: ש' ארנסט (עורך), ספר יעבץ, תל-אביב תרצ"ד; א"ש הרשברג, ההד, ט, 7 (1934). עמ' טו-לב; י' קלויזנר, יוצרים ובוני, ירושלים תרפ"ו, עמ' 52-82. ומשלו ראה: לקט מכתבי הרב זאב יעבץ, ירושלים תש"ג.
125. **ליטנר אלתר** – בפקידות בשנת 1888 לפחות. יליד גרץ(?) רומניה. עלה בדצמבר 1882 כאחד ממיסדי זכרון-יעקב.
- (*) בלן בזכרון-יעקב מטעם הפקידות בשנת 1888 לפחות.
126. **פלך חיים** – בפקידות 1887-1888. נולד במוינשטי (רומניה), נפטר ביפו בשנת 1911. מוסמך לרבנות (מפרס, 1884?).
- (*) רב ומורה בזכרון-יעקב מדצמבר 1887 עד 1888. הדרך את האיכרים בענייני המצוות המעשיות, כגון הפרשת תרומות ומעשרות, והקפיד מאוד על שמירת המסורת. פוטר לאחר שהביע תמיכתו באיכרים המורדים. עקר ליפו, למד תורה וחי מפנסיה שקיבל מהבארון עד מותו.
127. **רפפורט חיים-טוביה** – בפקידות 1883-1888. נולד בסלובודקה (אוקראינה) בשנת 1857, נפטר בראשון-לציון בשנת 1907. קיבל חינוך מסורתי. עלה עם משפחתו בשנת 1880 לחברון, ועבר אחר כך(?) לירושלים.
- ש"ב ראשון בראשון-לציון מיולי 1883.
- (*) ש"ב מטעם הפקידות בראשון-לציון מסוף 1888 עד אוקטובר 1888. בתוך כך היה גם מורה למקצועות היהדות (משנה וגמרא) בשנים תרמ"ג-תרמ"ז. בשנת 1889 ער ערו על כשרות שחיטתו (ולכן?) פרש.
- המשיך להתגורר בראשון-לציון ועסק בלימוד תורה עד מותו.
- ראה: יחילוביץ, עמ' 98-100; סמילנסקי, משפחת האדמה, ב, עמ' 198-200; תדהר, י, עמ' 3529.
128. **שו"ב (?) ישעיהו** – בפקידות (?) 1888. איש ירושלים. קיבל חינוך מסורתי, והוסמך בירושלים כשוחט ובדק.
- (*) ש"ב בזכרון-יעקב עד שנת 1888. הסתכסך עם האמרכל ופוטר. אחר כך הוחזר לעבודתו ופוטר שוב ביולי 1888, בטענה שרמתו המקצועית ירודה.

ז. שאר עובדי קהילה

בקבוצה זו רוכזו שומרים ופרשים ('חילים'), אופה, רכבים ושקתים למיניהם, שעבדו במסגרת הפקידות בעשור הראשון להתיישבות. סך-הכל ידועים פרטים על 15 איש בקבוצה זו.

129. **בוקסר אהרן** – בפקידות 1884-1896. נולד בקיר שינוב בשנת 1850. נפטר בנס-ציונה בשנת 1896. למד בחדר ובישיבה, ושימש מלמד דרדקי. עלה עם קרוביו, משפחת לרה, בשנת 1883, והתיישב בראשון-לציון. (* פועל חקלאי ושומר בכרמי ראשון-לציון בשנים 1884-1887. בשנת 1887 התנחל בנס-ציונה, אך המשיך לעבוד בפקידות בראשון-לציון עוד כעשר שנים. ראה: תדהר, ה, עמ' 2186.
130. **בן-אריה יהושע** – בפקידות 1885-1887(?). יליד רומניה. עלה ארצה והתיישב בראש-פינה במאי 1885. (* פועל ושומר בראש-פינה מסוף 1885 (עד 1887?). התאכזר והקים את ביתו בעצמו בשנת תרמ"ז. אחר כך היה עיתונאי. ראה: שור"ב, עמ' קיז-קיח; סמילנסקי, משפחת האדמה, ג, עמ' 23.
131. **הוכברג שמואל** – בפקידות בשנת 1889. נולד בדומברובני (בסרביה, רוסיה) בשנת 1866, נפטר באיסטנבול בשנת 1917. קיבל השכלה מסורתית ומשכילית, ולמד בבית-ספר למסחר באודסה. היה חבר בתנועה מהפכנית, ואחר כך באגודת חובבי-ציון. (* פועל חקלאי ושומר בראשון-לציון למן עלייתו ארצה בשנת 1889. עבר בסוף 1889 לנס-ציונה, לנחלה שקנה אביו מרדכי. היה מורה בנס-ציונה ואחר כך ברחובות, ושם התיישב והיה עסקן ציבורי וראש ועד המושבה. ראה: תדהר, א, עמ' 415.
132. **זליבנסקי (שמואלביץ) דוד הלוי** – בפקידות 1886-1888. נולד בשעלייב (ליטא, רוסיה) בשנת 1843, נפטר בתל-אביב בשנת 1928. קיבל חינוך מסורתי וכן הכשרה מעשית באפייה ובחקלאות, ועבד בתחומים אלה. (* עלה לראשון-לציון והיה שם אופה בשנים 1886-1888. גר ביפו ופתח מאפייה (לימים מאפיית דננברג), 1888-1917. ראה: תדהר, ג, עמ' 1469.
133. **יאסין** – בפקידות 1888-1891(?). ערבי ארצי-ישראלי. (* פועל קבוע (שקת) במרפאת ראשון-לציון בשנים 1888-1891(?).
134. **מורגנשטרן אברהם-יוסף** – בפקידות 1883-1884. (חבר ועד ליישוב ארץ-ישראל בירושלים בשנת 1876?). בעל אכסניה בחיפה, שהיה מעורב בזכרון-יעקב מתחילתה כמתווך בין המתיישבים לבעלי הקרקע, לשל-טונות העות'מאנים ולשכנים הערבים. (* שומר ומוכתר מטעם הפקידות בזכרון-יעקב מסוף 1883 עד קיץ(?) 1884, אז כנראה פוטר לאחר שנחשד כי הלשין לשלטונות. מחברי ועד קהילה הראשון בחיפה בשנת 1887, וחבר ועד כ"ח בעיר.
135. **סאלח (סלק?) מוחמד** – בפקידות 1889(?)-1890. ערבי ארצי-ישראלי (ממשפחת אס-סאלח בסובארין?). לי-וזה את מייסדי ראשון-לציון מאז הקמת המושבה. (* שמש ורכב של מנהל ראשון-לציון, בלוך (לעיל 6), משנת 1889(?) עד 1890 לפחות.
136. **אס-סאלח מפלאח אפנדי** – בפקידות 1889-1894 לפחות. ערבי ארצי-ישראלי, שיח מסובארין, בנו של השיח מחמוד אס-סאלח, שהבארון קיים עימו קשרים (ביקורים הדדיים בשנת 1887. חילופי מתנות ומכתבים). (* אחראי על השמירה בבת-שלמה משנת 1889 עד 1894 לפחות.
137. **סגל חיים יונה** – בפקידות 1888-1889(?). נולד בטושאן (רומניה). היה ממייסדי ראש-פינה באוגוסט 1882. (* שוחט ו'שמש הפקידות' בראש-פינה, לפחות משנת 1888 ואילך.
138. **עבו שלמה (שלמה כייאלי)** – בפקידות 1888-1898. נולד במרוקו בשנת 1865, נפטר בטבריה. הועלה כילד עם אביו לכפר מירון, שם התיישבו כחקל-אים על אדמתו של שמואל עבו, הסוכן הקונסולארי של צרפת בצפת. (* משומרי ראשו של יהושע אוסוביזקי (לעיל 3) בראש-פינה משנת 1888 ואילך. השומר העברי הראשון בחוות סג'רה, בשירות יק"א, משנת 1899; נפצע קשה על-ידי ערבינוצרי מהכפר סג'רה, החלים חלקית, ועבר כשומר בבנק אפ"ק בטבריה מאז ועד מותו. ראה: ב"צ מיכאלי, סג'רה: תולדותיה ואישיה, תל-אביב 1973, עמ' 123-124.
139. **אל-עלושו** – בפקידות 1888(?)-1889(?). ערבי ארצי-ישראלי יליד אלג'יריה. שיח בכפר את-תליל שליד החולה. תיווך בפרשת הריגת השיח המוגרבי על-ידי הגנן הורביץ (לעיל 34), וכך התוודע לפקידות. (* אחראי על שמירת שדות יסוד-מעלה מקיץ 1888(?). שגר עוד שני שומרים, כנראה מבני שבטו. ראה: חרוימן, עמ' 54.
140. **קופלמן מנדל** – בפקידות 1887(?)-1890. נולד בסלונים (רוסיה) בשנת 1866. הועלה כילד לירושלים, ורכש שם חינוך מסורתי (בוגר ישיבה) וכללי (סיים בית-ספר כ"ח בשנת 1880). עבד בפתח-תקווה בחלקה שרכש אביו בשנת 1880/1881, וכשכיר-יום בראשון-לציון בשנת 1882/1883. חזר לפתח-תקווה ושימש שם שומר משנת 1883. (* ראש השומרים בפתח-תקווה מטעם הבארון בשנים 1887(?)-1890. מתווך קרקעות ביפו בראשית המאה העשרים. ראה: יערי וחרוימן, עמ' שסט-שעא; תדהר, ג, עמ' 1239.

1897/1896. המשיך לשמש שם בפקידות כשרת, בשנת 1897/1896.
ראה: אהרנסון, עמ' 127, 152.

143. רומינר ברל – בפקידות 1887- (?).
(*) שומר 'המושב פנימה' בראשון-לציון מינואר 1887.
נשכר על-ידי ועד ז"ה (ועד המושבה, שחבריו כונו בשם
המסורתי ז' טובי העיר). על-חשבון הפקידות ובאישורה.
ראה: פרוטוקולים של ישיבות ועד ז"ה, ט"ז וי"ט בשבט
תרמ"ז, י' לובמן-חביב, מרדכי לובמן: האיש ופעלו, תל-
אביב תשכ"ח, עמ' 47-49.

141. קמיניץ – בפקידות 1889 (?-?). אחות המלונאי
מירושלים.

(*) סוכנת ביתו של מנהל ראשון-לציון בשנת 1889.
ראה: תוספות לזכרונות שייד, כתבי-יד בצרפתית, אצ"מ,
K13/164

142. רוטשטיין אברהם משה-מנדל – בפקידות
1889 (?-?) 1896 לפחות. יליד רומניה (בן למשפחת רוטש-
טיין ממיסדי זכרון-יעקב?).

(*) רָקָב בשירות הפקידות בזכרון-יעקב בשנים
1889 (?-?) 1896 (?). ואחראי על הארוזה. התאכר במטולה,

פקידי הבארון ובני
משפחותיהם (אמצע
שנות התשעים);
בשורה אחורית
עומדים: שני מימין
אהרן אהרנסון
אחרון – יצחק
שטארקמט

סיכום

סקירת פקידי הבארון רוטשילד בראשית ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל מעלה תמונה אנושית
רחבת-היקף ומגוונת מאוד.

לפקידים אלו היו מאפיינים תרבותיים מגוונים, והם פעלו בהתיישבות בתחומים שונים. בניגוד
לתפיסה המקובלת, רק מיעוט מבוטל מהם היו נוצרים – מספרם עמד על שבעה סך-הכול, שישה
צרפתים ואיטלקי אחד. שתי קבוצות פקידים גדולות הרבה יותר באו מארצות מזרח-אירופה, ובכך
דמו במוצאם לאנשי המושבות, או מארצות אגן הים-התיכון. קבוצה גדולה שלישית היו בני ארץ-
ישראל – יוצאי 'היישוב הישן' לצד אנשי 'היישוב החדש', כולל מתיישבים וכניהם. כל הפקידים,

מידע: פקידי הברון רוטשילד

חברי שלוש הקבוצות הללו, היו יהודים. בקבוצה אחרת, מצומצמת יותר, אך עדיין גדולה מזו של הנוצרים, ניתן לקבץ את הפקידים היהודים ממערב-אירופה ומארצות-הברית, רובם יוצאי צרפת. הקבוצה היחידה, שהיתה קטנה מזו של הנוצרים, היתה קבוצת הפקידים הערבים; נמצאו עדויות רק אודות שישה ערבים מקומיים שקיבלו משכורת כפקידי הבארון בשנות השמונים. סך-הכול מנו הנוכרים בפקידות 13 איש, לעומת 130 פקידים יהודים שידועים לנו פרטים עליהם, ואשר עבדו כשכירים בפקידות הבארון במושבות באותו עשור.

שלא כמקובל, מסתבר כי רק מעטים מן הפקידים עסקו במינהל. עם אלו נמנו 19 אמרכלים בלבד, לעומת 52 האנשים שהועסקו במשק (מתוכם 38 גננים) ו-88 עובדי קהילה (מתוכם 33 אנשי חינוך ו-22 מועסקים ברפואה).⁸ בין הגננים היו שבעה נוכרים — חמישה נוצרים ושני ערבים; ארבעת הערבים האחרים היו פקידי קהילה. כקבוצה ייחודית אפשר לראות את שבע הנשים שהועסקו בפקידות, כולן כעובדות קהילתיות. ארבע המורות ושתי העובדות הרפואיות מביין הנשים הפקידות באו מקרב נשות המתיישבים, ומי ששימשה בתפקיד סוכנת בית הגיעה מירושלים.

מעבר לאנקדוטות, אף מעבר לסיכומים המספריים, עולה מהותה של הפקידות. עשרות אבני הפסיפס הנפרדות מצטרפות לתמונה שלמה. מכלול הפקידים לעיסוקיהם יוצר מערכת רחבה של ארגון, שפעילותו הקיפה את מירב תחומי ההתיישבות. הרשימה המופרטת מאששת את המסקנה המרכזית, שהוצגה בסיכום ספרי הנזכר, אודות חשיבותם של פקידי הבארון בשליטה במושבות העבריות בראשיתן ובניהולן.⁹ תוך שהיא מבליטה שלוש מסקנות כלליות מרכזיות:

א. מבחינה כמותית היו פקידי הבארון רוטשילד במושבות קבוצה כוללת בקרב המועסקים בהתיישבות היהודית החדשה בארץ-ישראל. בשנות השמונים היו 143 הפקידים, שנמנו לעיל, חלק ניכר מכוח האדם הקבוע במושבות העבריות, ששיעורו הכולל נע, לפי הערכתי, בין מאות אחדות ועד אלף עובדים לכל היותר.¹⁰ כיוון שיש להניח, כי לא הצלחתי להגיע לכל אחד ואחד מן הפקידים, ניתן לשער כי מספרם ומשקלם היחסי בהתיישבות היו אף גדולים יותר; כיוון שתפרוסתם במושבות השונות לא היתה שווה, ורבים התרכזו במושבות-מפתח כמו ראשון-לציון (כפי שעולה מהרשימה), אין להתפלא על נתונים המציינים קיומם של 40 פקידים לצד 46 איכרים במושבה זו בשנת תרמ"ח.¹¹

ב. מבחינה אנושית-תרבותית מתברר כי פקידות הבארון במושבות היתה חלק בלתי-נפרד מחברת המתיישבים. אמנם, יש מקום לבדוק בקפדנות את פקידי הבארון רוטשילד ואת מעשיהם בארץ-ישראל וכן את השפעתם על היישוב מבחינות נוספות, כמו מנקודת המבט הרעיונית והמוסרית, אשר היוותה בסיס להתקפות עליהם בהזדמנויות רבות. אולם ממאמר זה עולה, כי לפחות מבחינת המאפיינים הדמוגרפיים ורקעם הביוגרפי לא היו הפקידים נטע זר בהתיישבות: הנוכרים היו מיעוט

8 חלק מהפקידים עברו במהלך שנות השמונים מתחום עיסוק אחד למשנהו, ולכן הם חוזרים ומופיעים ברשימה בתחומים אחדים.

9 אהרנסון (לעיל, הערה 1), עמ' 293-296.

10 הערכה כללית זו נגזרת מסך-כל אוכלוסיית ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל בשנת 1890. שעמדה על כאלפיים נפשות בכ-350 משקי בית. ראה: ר' אהרנסון, 'הקף ואופי הגל הראשון של ההתיישבות היהודית החדשה בארץ ישראל (1882-1890)', י' בן-אריה ואחרים (עורכים), מחקרים בגאוגרפיה הסטורית-יישובית של ארץ ישראל, ירושלים 1988, עמ' 79, 81.

11 מ' סמילנסקי, זכרונות, ט, תל-אביב תרצ"ה, עמ' 23.

זעיר בקרבם, בעוד שרוב פקידי הבארון באו מארצות המוצא של שאר העולים־המתיישבים, ונמנו עם אותו חתך חברתי. חלקם אף היו איכרים או בניהם, שנבחרו לאייש משרות שונות בפקידות — בעיקר בתחום המשקי — באותן מושבות שבהן ישבו מלכתחילה. לדוגמה, 19 בני המושבות ברשימתנו, שהועסקו כ'גננים' ועוזריהם, היו בדיוק מחצית מכלל המדריכים החקלאיים בפקידות הבארון בשנות השמונים.¹² על 24 מפקידי שנות השמונים נודע כי מאוחר יותר עזבו לחוץ־לארץ, ידוע לפחות על ששים כי השתקעו בארץ לצמיתות.

ג. מבחינה תפקודית עולה מרשימת הפקידים בבירור, כי מועסקי הבארון רוטשילד בארץ־ישראל מילאו את מירב הפונקציות התומכות בהתיישבות. הם פעלו בכל תחומי השירותים במושבות: שירותי הקהילה, שירותי המשק והמינהל (לפי סדר מספרי יורד!), כלומר תפקדו במגזרי הפעילות השניוני והשלישוני בהתיישבות, להבדיל ממגזר התעסוקה היצרני הראשוני, עבודת האדמה. בכך מילאה הפקידות תפקיד דומה לזה שמילאו המוסדות היישוביים של תנועות לאומיות בעולם, ואשר אותו מילאו לאחר שנים המוסדות הלאומיים של התנועה הציונית בארץ־ישראל. מנקודת מבט זאת יש, לדעתי, לראות בפקידי הבארון רוטשילד ובפעילותם בעשייה הקדם־ציונית את הממסד היישובי הראשון בארץ־ישראל.

12 אמנם אין להסיק מהרשימה על הדינמיקה של התהליכים, אך הראיתי במקום אחר, כי הנטייה להעסיק אנשי מושבות בפקידות גדלה עם הזמן. וראה: אהרנסון (לעיל, הערה 1). עמ' 113, 130.